SOPRONI EGYETEM | BENEDEK ELEK PEDAGÓGIAI KAR

Zsubrits Attila

Rajzelemzési módszerek az óvodáskorú gyerekek személyiségének megismeréséhez

Zsubrits Attila

Rajzelemzési módszerek az óvodáskorú gyerekek személyiségének megismeréséhez

SOPRONI EGYETEM KIADÓ

SOPRON, 2022

Szerző

Dr. Zsubrits Attila

egyetemi docens

Felelős kiadó

Prof. Dr. Fábián Attila

a Soproni Egyetem rektora

Lektorálta

Dr. Kovács-Gombos Gábor

egyetemi docens

ISBN 978-963-334-423-1 (pdf)

Copyright ©Zsubrits Attila

Copyright ©Soproni Egyetem Kiadó

EFOP-3.4.3-16-2016-00022 „QUALITAS” Minőségi felsőoktatás fejlesztés Sopronban, Szombathelyen és Tatán projekt támogatásával.

TARTALOMJEGYZÉK

1. ELŐSZÓ 4

2. A RAJZELEMZÉSI MÓDSZER ALKALMAZÁSA AZ ÓVODAPEDAGÓGIAI GYAKORLATBAN 6

3. A MESEKÉP ELEMZÉSI MÓDSZER ELMÉLETI HÁTTERE 8

4. RAJZELEMZÉSI MÓDSZEREK 13

- 4.1. Meserajzok elemzése 13
- 4.2. A játékrajz módszer 19
- 4.3. Otthonrajzok elemzése 20
- 4.4. Óvodarajz módszerek 24
- 4.5. A személyközi kapcsolatokról készült rajzok elemzése 33

5. ÓVODÁSKORÚ GYEREKEK MESERAJZAI ÉS MESEKÉPVÁLASZTÁSI NARRATÍVÁI 39

- 5.1. Gyerekrajzok Az égig érő paszuly című meséről 39
- 5.2. A mesék központi konfliktusmegoldásának visszatérő motívuma az óvodások meserajzaiban 45

6. MESEBEFEJEZÉSRŐL KÉSZÜLT GYEREKRAJZOK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE 54

Felhasznált irodalom 73

1. ELŐSZÓ

A korai gyermekkor olyan fejlődési átalakulások sorát hordozza magában, amely a későbbi életkorok viselkedésének meghatározó építőköveit jelenti. A testi és pszichés változások mellett az interperszonális kapcsolatokban és a külvilághoz fűződő viszonyulásokban fedezhetők fel a legfontosabb történések. A növekvő gyerekek folyamatosan kapcsolatba kerülnek az őket körülvevő szociális és tárgyi világgal, amit egyre jobban megismernek és egyre hatékonyabban képesek formálni. A családi kisközösségből fokozatosan eljutnak a bölcsőde, az óvoda, az iskola világán keresztül a nagyobb társadalmi eseményekig. A mozgás-, a beszéd-, a gondolkodás- és a szociális fejlődésüket az örökletesen adott érési program, a környezeti komplex hatásrendszer, illetve az individuális alkalmazkodási szándék együttesen befolyásolja. A tevékenységrendszerük szintén gazdagodik. Ennek az időszaknak a tevékenységformái közül a játszás, a mesehallgatás és a rajzolás kiemelt helyet foglal el.

A kisgyermek-pedagógiai gyakorlatban sokféle személyiség megismerési módszer áll rendelkezésre, amely érdemben segítheti a gyerekek személyiségfejlődésének és fejlesztésének az eredményességét. Az eljárások között a rajzvizsgálatok különösen érvényesnek számítanak, mivel ebben az életkorban az ábrázolással egybekötött kötetlenebb beszélgetéssel felszínre került információk által még könnyebben követhetőbbé válnak az általános személyiségjellemzők mellett az individuális különbségek.

Ebben a mostani módszergyűjteményben olyan újabb rajzelemzési eljárások kerülnek bemutatásra, amelyek az óvodapedagógus hallgatók és a már hivatásukat gyakorló óvodapedagógusok számára nyújtanak lehetőséget ahhoz, hogy általuk még közelebb kerülhessenek a kisgyerekek élményeihez, gondolataihoz, érzelmi viszonyulásaihoz. A jól követhető témakörök mentén rendszerezett eljárásoknak köszönhetően a pedagógusok saját tapasztalatszerzésük alapján egészíthetik ki a már meglévő tudásukat, és akár olyan újabb megállapításhoz is eljuthatnak, amely más megvilágításba helyezi megszokott vélekedésüket.

Ha egyetlen jellegzetességet szeretnénk kiemelni a koragyermekkor viselkedési összetevői közül, akkor az érzelmi meghatározottságot választhatnánk. A markáns emocionális reagálások a gyermeket körülvevő személyi és tárgyi környezethez, valamint a különböző cselekvésekhez fűződő relációkban fejeződnek ki. Az affektív viszonyulásoknak a megismerési szándéka jól jelzi azt az irányt, amelyhez a könyvben felsorolásra kerülő módszerek mind igazíthatóak. Ugyanakkor a gyerekekkel folytatott együttes feladatvégzési helyzetek kedvező feltételt is teremtenek a felnőttek számára a gyerekek iránti érzelmi érzékenységük fokozásához, ami

pedig az óvodapedagógiai személyiség megismerési szakmai kompetencia kedvező irányú fejlődését támogatja.

A könyv legelső fejezetében a személyiség megismerési módszerek óvodapedagógiai alkalmazásáról olvashatunk egy bevezető összegzést, ami röviden tartalmazza az eljárások kivitelezéséhez elengedhetetlenül szükséges támpontokat, valamint azokat a további legfontosabb célirányos szakirodalmi utalásokat, amelyek szintén jól felhasználhatók a rajzok önálló elemzéséhez. A kötet második fejezete a mesekép elemzési technika alapvetéséről közöl egy elméleti tanulmányt, amely részletezi a meserajz módszer legfontosabb háttérinformációit. Ezt követően öt nagyobb témakörhöz tartozóan ismerhetjük meg a könnyen elvégezhető rajzos feladatokat: először a mesehallgatás és a játéktevékenység szerepét hangsúlyozó rajzelemzési eljárásokat, majd a kisgyerekek otthonukhoz és óvodájukhoz fűződő kapcsolati komponenseit feltáró módszereket, végül pedig az óvodások interperszonális világának jellemzésére szolgáló eszközöket. A kötet utolsó előtti fejezeteiben kétféle megközelítési irányból láthatunk példát arra, hogy a mesék hatása mennyire kiemelt jelentőséggel bír a gyerekek univerzális és személyes élményvilágában: legelőször *Az égig érő paszuly* című meséről készült rajzok általánosítható és egyéni megoldásmódjaiban, majd a különböző meserajzokban visszatérően előforduló konfliktusmegoldás motívumában találkozhatunk mindezzel. A könyv zárásaként pedig egy érdekes kutatásnak az eredményét ismerhetjük meg, amely által a meserajz módszer célirányosabb empirikus kutatásban történő felhasználásáról is tájékozódhatunk.

2. A RAJZELEMZÉSI MÓDSZER ALKALMAZÁSA AZ ÓVODAPEDAGÓGIAI GYAKORLATBAN

A gyerekekkel való sikeres pedagógiai munkához az általános fejlődési jellemzők megismerésén túl nélkülözhetetlen az egyéni különbségek figyelembevétele. Ennek a nevelői attitűdnek az érvényesülését segítheti elő azoknak a személyiség megismerési módszereknek az alkalmazása, amely által még jobban megérthetjük a kisgyerekek aktuális életét, világhoz igazodó viszonyulását. Ilyen alapvető eljárás lehet a célzott megfigyelés, az irányított beszélgetés, a gyerekek egyes tevékenységéhez kapcsolódó interjúhelyzet, valamint a gyermeki alkotások elemzése, például maga a rajzelemzés is.

Kósáné Ormai Vera (2001) *A mi óvodánk* című könyvében részletesen bemutatja azokat a neveléspszichológiai eszközöket, amelyek az óvodai élet teljesebb hatásrendszerének a megismerésére irányulnak. A gyerekekkel elvégezhető tevékenységek mellett a módszergyűjtemény kitér a szülőktől, az óvodapedagógusoktól, valamint az önálló óvodai megfigyeléssel megtudható lehetőségekre. A *Neveléslélektan óvodapedagógia szakos hallgatóknak* című tankönyvben egyrészt képet kapunk a személyiség megismerés elméleti jelentőségéről, másrészt megtalálhatjuk benne a lényegesebb óvodapedagógiai alkalmazási vonatkozásokat (Zsubrits, 2021). Tihanyiné Vályi Zsuzsanna (2013) *Amiről a gyermekrajzok beszélnek* című kötetéből pedig részletesen megismerhetjük a pedagógiai nézőpontból ugyancsak releváns rajzvizsgálati eljárásokat.

A rajzelemzési módszerek alkalmazásakor a következő szempontokat mindenképpen érdemes figyelembe venni. A kisgyerekek számára különösen fontos, hogy számukra mindig biztonságos, már jól ismert helyszínen történjen a feladatvégzés. A megszokott napirend eseményei közé illesztve kerülhet sor a rajzoltatásra, amire például a szabad játék ideje alatt megfelelő alkalom kínálkozik. A felajánlott feladatot egyénileg vagy kiscsoportos formában oldhatják meg a résztvevők, amely tevékenységnek az elvégzésére természetesen senki sem kötelezhető. Az előre odakészített A4-es lapokon színes ceruzával, zsírkrétával és filctollal dolgozhatnak az óvodások, radírra nincs szükség. A szervezésnél ügyeljünk arra, hogy lehetőleg ne másolhassák le egymás alkotását. A tematikus rajzok mindig pontosan meghatározott instrukciót követve készülhetnek el, ami után előre megállapított kérdések segíthetik az egyéni kötetlenebb beszélgetést. A kapott válaszokat jegyezzük le, hiszen a későbbiekben a rajzon látható vizuális tartalmak és a verbálisan közölt információk együttesen szolgáltatják az elemzések forrását. A gyerekek önállóságát hagyjuk szabadon érvényesülni, és a kivitelezést érdemben nem befolyásoló, semleges, biztató szavakkal kérjük tőlük a rajzolás

elkezdését, illetve annak folytatását. A könyvben részletezett módszerek leírásánál mindig szerepel az instrukció, az explorációs kérdéssor és az elemzési szempontrendszer. Az elkészült alkotásokat gyűjtsük össze, a lapokon tüntessük fel a készítőik nemét és életkorát. 40-50 darab rajz esetében már statisztikai összehasonlításokat is tudunk készíteni a kijelölt elemzési szempontok mentén, amiben akár számszerűen is kifejezhetők a hasonlóságok és különbségek, továbbá a visszatérően előforduló, vagy csak ritkábban megfigyelhető jellegzetességek.

„Bennem a kép, máris rajtam kívül, határolatlan és mégis határolt."

3. A MESEKÉP ELEMZÉSI MÓDSZER ELMÉLETI HÁTTERE

„Az ég valószerűtlen, szinte díszlet,
vagy mintha minden pontján a világnak
új Messiás születnék, sárga gömbök
és fűzéres ezüstgolyók cikáznak.
Játék? (Ki játszik itt?) Hintál a pince.
Por hull reám. Úgy élem, mint az álmot.
Bennem a kép, máris rajtam kívül,
határolatlan és mégis határolt."
SZABÓ MAGDA

A gyerekrajz a lélek tükre, általa láthatóvá válik a rajzoló belső világa. Az elkészült rajz olyan tükörkép, amelyben megmutatkoznak a gyerekek különböző pszichés megnyilvánulásai.

A gyerekrajzok fejlődési jellemzőinek beazonosítása során következtethetünk a gyermeki gondolkodás sajátosságaira, a pszichés működésekre: az emlékezeti és képzeleti folyamatra, a fantázia megnyilvánulására, a kreativitásra, az általános értelmi képesség színvonalára, az érdeklődésre, vagy az átélt élményekre, valamint a motivációkra és érzelmekre. Az elkészült művek a gyerekek képalkotó képességének a megnyilvánulásai. A meghatározott instrukció alapján készült rajzok típusai bevált pszichodiagnosztikai módszerként is jól ismertek. Vágyteljesítő, feszültségoldó és terápiás hatása ugyancsak lehet a rajzolásnak, és a lelki történésekről, fejlődési változásokról szintén értesülhetünk általuk. A gyerekrajzok árulkodnak a nemi különbségekről, az aktuális ismeretekről, a képi és fogalmi tudásról, de a rajzkészítés feladathelyzetet is jelent a résztvevők számára. Az ábrázolt világ nem független attól a kulturális-társadalmi közegtől sem, amelyben a gyermek él. A rajzképeken aktuális események és visszatérő élmények egyaránt megtalálhatók. A rajzokon mindig fellelhetők az alkotókra vonatkozó közös vagy egyedi jellegzetességek. Az egyes vizuális tartalmak ugyanakkor szimbolikus értelmezésre szintén lehetőséget adnak.

A rajzolás a korai gyermekkori személyiség megismerésének érvényes eszközét jelenti, hiszen ekkor még a gyerekek verbálisan kevésbé hatékonyak és a képi kifejezéssel könnyebben feltárulkozhatnak. A különböző kompetenciával rendelkező szakemberek és tudományterületek más-más nézőpontból következtethetnek a személyiség összetevőire (pl. Malchiodi, 2003; Vass, 2011; Tihanyiné, 2013). Azonban a szabad rajzok és a tematikus rajzok is alapvetően lelki megnyilvánulásokat, érzelmi viszonyulásokat, szándékokat, vágyakat

közvetítenek. Az értelmezéshez vezető szempontok mindig pontosan tetten érhetők az eljárásokban.

A pedagógiai pszichológiai, a neveléslélektani személyiség megismerési módszerek az eredményesebb pedagógiai munkát hivatottak támogatni (pl. Tóth, 2004; Kósáné, 2001; 2010). Ide tartoznak a különböző típusú rajzelemzési eljárások (pl. Tihanyiné, 2013), valamint a mesekép elemzési módszer is (Zsubrits, 2021).

Egy adott meséről készült rajz többféle elemzési aspektus mentén vihet közelebb bennünket a gyerekek belső világának megismeréséhez, pszichés folyamatainak megértéséhez. Vagyis az elképzelt mesekép lerajzoltatása releváns eszközként áll rendelkezésre az óvodáskorú gyerekek személyiségének megismeréséhez (Hegedüs, 2015; Zsubrits, 2019; 2020; 2021; Unger, 2020; 2021). A gyerekek jellemzően azt jelenítik meg a lapokon, ami érzelmileg a legfontosabb számukra, és ami a képzeleti működésüknek és a grafikus kifejezésnek köszönhetően egyetlen képpé strukturálódik. A létrejött rajzkép fontos kiindulópontja a spontán produktív képzeleti funkció, a képalkotó képesség, amelynek eredményeként jól érzékelhető a kisgyerekek teremtő képzelete, fantáziája, valamint az aktuális meséhez fűződő emocionális viszonyulása.

A mesehallgatás lényeges eleme a belső képalkotás. A képi elaboráció során feldolgozásra kerülnek az emlékezeti információk és a tudatalatti konfliktusok, feszültségek. A keletkező képek mindig nagyon erős érzelmi színezetet kapnak, és az óvodáskori érzelemvezérlésű képzeleti működésnek olyan fontos sajátosságaival találkozhatunk, mint a fantáziagazdagság, a csapongás, illetve a képzeleti és a valós képek összekapcsolódásának könnyedsége. A valóságot inkább követő gondolkodásmódot majd a 6-7 éves kortól felerősödő reproduktív képzeleti működés jelzi (Kádár, 2012).

A belső kép és a lerajzolt kép egymással szoros kapcsolatban áll (Luquet idézi Piaget, Inhelder, 1999). A grafomotoros kivitelezés minősége nyilván közrejátszik a végeredményben, de a rajzképen megjelent tartalom önmagában is érvényes üzenetet közvetít. A létrejött rajzon pedig jól látható, hogy a készítője számára az aktuális mese cselekményéből, a szereplők viselkedéséből mely momentumok válnak meghatározóvá. Ezek a mozzanatok aktuális, illetve mélyebb szintű lelki találkozásra adnak lehetőséget, amely során a különböző lelki tartalmak időlegesen egymás mellé kerülnek. Borbély Szilárd költő például a verskészítéssel kapcsolatosan a következőképpen fogalmazza mindezt meg: *„A vers olyan, mint egy jóseszköz… Összesűrített jelképek, amelyek kapcsolatban állnak egy állapottal, egy pillanattal, az időnek egy nagyon is személyes … pillanatával.”* (Borbély, 2008. 178).

A képi strukturálást spontán asszociációs áramlatként értelmezhetjük, ahol a képzettársítás a szubjektív érzelmi hálózat alapján történik. Mérei Ferenc megállapítása szerint: *„… a gyerek képzetáramlása a felnőttéhez viszonyítva labilis és szaggatott. A felnőtt gondolkodásában rendszerint jól követhető az asszociatív fonal. Az egymás utáni mozzanatok nagyjából következetes rendben bukkannak fel… A gyermeknél a legkisebb külső vagy belső inger is megszakíthatja az asszociatív fonalat: mintha egy másik tudatszintre kerülne, az, ami egy pillanattal előbb még egyedüli tudattartalomként volt jelen, hirtelen lesüllyedhet."* (Mérei, V. Binet, 2016. 246).

A gyerekek meseképválasztásai, a pillanatnyilag érvényes vizuális tartalmak előfordulása és a hozzájuk kapcsolódó értelmezések gyorsan változhatnak.

Gerő Zsuzsa (2017) azt emeli ki, hogy a gyerekek rajzaiban az emocionális sűrítés, az élményfeszültség képi kifejezésbe tömörül, és egyetlen rajzképben többféle élmény, érzés kapcsolódhat össze. Az érzelmi szintetizálás a hasonló pszichikus tartalmakat összevonja. A hasonlóság mentén történő helyettesítések mellett pedig a jelentések összekapcsolódása, sűrítése ugyancsak megtörténik. A sokféle hasonló érzés, egyetlen érzelmi jelentéshez vezethető vissza, amely számtalan kifejezési, megformálási lehetőséget képes előidézni (Bagdy, 2013). Carl Gustav Jung (1993) értelmezésében is a szimbolikus kép a konkrét, a szokásos jelentésen túl további jelentésadások lehetőségét hordozza magában. A gyerekrajzokban megtaláljuk azoknak az egyre gazdagodó és visszatérő motívumoknak a körét, amelyek az univerzális érvényességük mellett az egyéni gondolkodásmódról szintén árulkodnak (Nagy et al., 2018). De például a nemi különbségekből adódó reagálások is jól megfigyelhetők az ábrázolásokban.

Az intrapszichés történések azonosítását a rajzokon látható tartalmak értelmezése mellett további információk szintén tudják segíteni. A gyerekek elkészült munkáihoz kapcsolódó szóbeli kiegészítések olyan rendszerezhető ismeretekhez vezetnek, amelyek nemcsak kizárólag megerősíthetik a rajzokon láthatókat, hanem még összetettebb, teljesebb értékű megoldást eredményeznek.

A ma is népszerű klasszikus népmesék motívumainak univerzális jellege, a mélyebb lelki struktúrát elérő ereje teheti lehetővé az egyéni lelki találkozások általánosítható érvényesülését. Marie-Luise von Franz neves mesekutató szélesebb körű kultúrtörténeti összefüggések alapján a következőképpen látja a mesék jelentőségét: *„A népmesék valójában olyan, a kollektív tudattalanban lezajló folyamatok képei, amelyeket a tudat nem ért meg. Hasonlatos a nem értett álmokhoz, amelyeket a kulturális tudat egyáltalán nem, vagy csak részben integrál. A népmesék szerepe csupán annyi, hogy az emberek élvezettel mesélik őket. Felfrissülnek tőlük,*

kihasználják jótékony, gyógyító hatásukat, de nem építik be őket, nem gondolkodnak úgy rajtuk, ahogy a vallás, a kultúra… alapját képező mítoszokon… A mítoszokban a kollektív tudat és a kollektív tudattalan párbeszédének, vitájának lehetünk tanúi. A mesék ezzel szemben tisztán a természet termékei, bennük a természet önmagával játszadozik. A feljegyzett, de kielemezetlen álmokhoz hasonlatosak. A mesékben a kompenzatív folyamatok működését kísérhetjük figyelemmel; láthatjuk, amint felszínre tör a romboló erő, és megszületik a megoldás, csak hogy újabb romboló erő jelenhessen meg, amit újabb megoldás követ." (Marie-Louise, 1998.167-168).

A mesetípusok kompozíciós sémája nagyon hasonló és mindegyik pontosan beazonosítható központi konfliktushelyzetre fókuszál, amely konfliktusnak a megoldása nemcsak a főszereplőre vár, hanem valamilyen módon a mesét hallgató is a saját életében érvényesíteni tudja azt. A mesebeli hősök története mindig arra a személyiségfejlődési útra is utal, amely út során valamennyiünknek meg kell küzdeni az adódó nehézségekkel. A főhős sorsa, hogy a próbatételeket nem kerülheti el, hanem azokkal megbirkózva folyamatosan érettebbé, erősebbé, bölcsebbé válik, hogy a végén küldetését siker koronázza. A mesékben előforduló szereplők szintén pontosan felismerhető karaktereket mutatnak be. A jó és a rossz harca ugyanúgy része a szövegeknek, mint a főhős céljának elérését segítő és akadályozó alakok megjelenése. A fontosabb szereplők és szüzsék mentén az alábbi népmesei csoportokat különíthetjük el: állatmesék, legendamesék, novellamesék, rászedett ostoba szörny mesék, falucsúfoló mesék, tréfás mesék, hazugságmesék, formulamesék vagy tündérmesék (Boldizsár, 2010).

Vlagyimir Jakovlevics Propp (1995) szerint a varázsmesék alapvető jellegzetessége lényegében négy pontban leírható. (1.) A mesék központi elemei a szereplők funkciói, amelyek sohasem hiányozhatnak a történetből. A funkció a szereplő cselekedetét jelenti egy adott esemény alapján. (2.) A funkciók száma mindig korlátozott és jól beazonosítható. (3.) Sorrendjükben ugyanakkor hasonlóság figyelhető meg. (4.) A varázsmesék szerkezetileg egytípusúak. Jóllehet a szereplők és a környezeti háttér változik a szövegekben, a cselekmény sorrendje, a szereplők tettei mégis mindig azonos marad. Ilyen esemény lehet például valakinek az eltávozása a mese elején, a főhősnek adott tiltó parancs, a hős útnak indulása, valamilyen varázseszköz birtoklása, a hős próbatétel elé állítása, az ellenség legyőzése, vagy a mese végén a királylány kezének az elnyerése.

A különböző mesetípusok szerepe a gyerekek fejlődési igénye és egyéni érdeklődése alapján érvényesülhet. Bruno Bettelheim (2018) szerint a műalkotások közül csak a klasszikus népmesék biztosíthatják azt a hatást, amely szükséges ahhoz, hogy a korai gyermekkor

fejlődésének pszichés konfliktusai megoldásra kerüljenek. A kisgyermeknek meg kell küzdenie a nárcisztikus csalódásokkal, az ödipális konfliktussal, a testvérféltékenységgel, a függetlenedési törekvésekkel, de ki kell alakítania öntudatát, önértékelését és erkölcsi kötelességtudatát is. A mesék kapcsolódási pontot jelentenek a gyerekek növekedési igényével és az aktuális vágyaival. Továbbá a mese jó lehetőséget ad arra, hogy a gyerekek a regressziós megoldásmóddal szemben az érettebb problémamegoldást preferálják. Mindehhez a racionális megértés helyett a gyermeki gondolkodás olyan sajátosságai járulnak hozzá, mint a képzelődés, a fantáziálás, az ábrándozás, az álmodozás, vagy a vágyakozás. A pozitív érzések mellett a mese biztosíthatja a negatív élmények, érzések, szorongások, félelmek átélését is. Emellett a mesék az aktuális belső feszültségek, a pillanatnyi szükségletek feldolgozásához, értelmezéséhez ugyancsak hozzájárulnak. A pszichében végbemenő externalizációs folyamatot az elbeszélésekben található példák teszik lehetővé. A különféle mesealakokban pedig elfogadható formában ölthetnek testet a gyerekek saját tapasztalatai.

A gyerekektől kért rajzok tehát koncentráltan tartalmazzák mindazt, amihez a hallott meséből érzelmileg ragaszkodnak, amivel azonosulni tudnak. A szimbolikus gondolkodásnak köszönhetően a választásaik, az elkészült meseképek helyettesítik, illetve utalnak a teljesebb mesei történetre, és szimbolikus formában kifejezik mindazt, ami a lelki életük szempontjából aktuálisan, vagy akár visszatérően is fontossá válik.

4. RAJZELEMZÉSI MÓDSZEREK

4.1. Meserajzok elemzése

4.1.1. A meserajz módszer

INSTRUKCIÓ:

Közismert vagy kevésbé ismert mesék elmondását követően kérhetjük a gyerekeket, hogy képzeljenek el egy képet a hallott meséről, és azt a kitalált képet rajzolják le.

Arra kérlek, hogy képzeljétek el azt a képet a meséből, amelyik a legfontosabb volt számotokra, amelyik a legjobban tetszett nektek, és azt a képet most rajzoljátok le!

KÉRDÉSEK:

Melyik jelenet tetszett a legjobban a meséből?

Mi az, amiért azt a képet választottad?

Volt még olyan rész, amit nagyon szerettél a meséből, melyik volt az?

Ezeket a részeket a meséből, miért kedvelted?

Volt olyan rész a meséből, amelyik egyáltalán nem tetszett?

Mi az, amiért az a jelenet rossz volt?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

Preferált mesei tartalmak.

Meseképválasztási indokok.

Elutasított mesei jelenetek és az elutasítás indokai.

Közös és egyéni megoldásmódok.

Visszatérő jellegzetességek.

Előforduló nemi különbségek.

4.1.2. Meseszereplőkről készült rajzok elemzése

INSTRUKCIÓ:

A kiválasztott mese elmondását követően kérjük meg a gyerekeket, hogy rajzolják le azt a szereplőt, akik a legszívesebben lennének a történetből, amelyik szereplő a legjobban tetszett számukra!

Egy másik változatban pedig azt is kérhetjük tőlük, hogy azt a szereplőt rajzolják le, akit semmiképpen sem kedveltek a mesében, akinek a helyében egyáltalán nem szeretnének lenni.

KÉRDÉSEK:

Melyik szereplő lennél te a mesében?
Miért választottad ki azt a szereplőt?
Melyik az a tulajdonság, viselkedés, amit nagyon kedveltél benne, és miért jó az?
Melyik szereplő nem szívesen lennél a meséből?
Mi az, amiért nem szeretnél az a szereplő lenni?
Melyik tulajdonságát egyáltalán nem kedvelted annak a szereplőnek, és miért nem?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

Preferált és elutasított szereplők.
Az azonosulás és ellenazonosulás indokai.
Megjelent személyiségtulajdonságok, viselkedések összehasonlítása.
Közös és egyéni megoldásmódok összevetése.
Előforduló nemi különbségek.

4.1.3. Mesebefejezésről készült rajzok elemzése

INSTRUKCIÓ:

Most pedig úgy mondjuk el a gyerekeknek a számukra még nem ismert mesét, hogy annak az alapvető konfliktushelyzetének a megoldása előtt félbehagyjuk a történetet, és azt kérjük tőlük, hogy képzeljék el a befejezését, és arról készítsenek egy rajzot!

Egy másik lehetőségként az elmondott történetet követően azt is kérhetjük a gyerekektől, hogy képzeljék el máshogyan a mese végét, és azt rajzolják le.

KÉRDÉSEK:

Hogyan fejezted be a mesét?

Szerinted, miért lenne pont úgy vége?

Más befejezést is tudnál választani, melyik lenne az? Az a befejezés miért lenne jó?

Milyen befejezést egyáltalán nem tudnál elképzelni? Miért nem?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A mesebefejezés folyamata, fordulópontok.

A mesebefejezés megoldása.

A szereplők cselekedetei.

A segítő és akadályozó karakterek megjelenése.

Közös és egyéni megoldásmódok.

Nemi különbségek.

4.1.4. Kitalált meséről készült rajzok elemzése

INSTRUKCIÓ:

Azt kérjük a gyerekektől, hogy saját maguk találjanak ki egy mesét, amihez az elmondást követően mindenki rajzolhat egy-egy képet. Az instrukcióban szerepelhet az, hogy rajzolják le a teljes mesét egy rajzlapra, vagy akár annak több részletét is megjeleníthetik további lapokon. Továbbá a kitalált meseszereplőkről is kérhetünk képeket.

KÉRDÉSEK:

Milyen részeket rajzoltál le a mesédből?

Miért azokat a részleteket választottad ki?

Mi volt a legjobb, a legizgalmasabb benne?

Miért tetszik az a jelenet a legjobban?

Milyen szereplők jelentek meg, és miért pont őket találtad ki?

Milyen jó és milyen rossz tulajdonsággal rendelkeznek?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

Preferált mesei jelenetek.

A kitalált szereplők.

Mesejelenet-választási indokok.

Közös és egyéni megoldásmódok.

Visszatérő jellegzetességek.

4.1.5. Közös mesealkotásról készült rajzok elemzése

INSTRUKCIÓ:

Azt kérjük a gyerekektől, hogy most közösen találjunk ki egy mesét, majd utána kérjük meg őket, hogy készítsenek róla önállóan, vagy akár együtt egy rajzot!

KÉRDÉSEK:

Melyik jelenetet ábrázoltad a meséből?

Miért az a rész tetszett belőle?

Volt olyan esemény, amelyik egyáltalán nem tetszett a meséből? Melyik volt az?

Azt a részt miért nem kedvelted?

Milyen szereplők jelentek meg a rajzon, és miért őket választottad ki?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

Preferált és elutasított mesei jelenetek.

Kiválasztott és elutasított szereplők.

Meseképválasztási indokok.

Közös és egyéni megoldások.

Visszatérő jellegzetességek.

Nemi különbségek.

4.1.6. Kedvelt meséről készült rajzok elemzése

INSTRUKCIÓ:

Arra kérlek, hogy válaszd ki a kedvenc mesédet és készíts róla egy rajzot!

KÉRDÉSEK:

Melyik mesét rajzoltad le?

Mi az, amiért azt a mesét szereted a legjobban?

Ki a kedvenc szereplőd abból a meséből, és miért szereted őt?

Melyik szereplő nem tetszik a történetből, és miért nem?

Hol találkoztál ezzel a mesével?

Kitől szoktál mesét hallani?

Még milyen további meséket kedvelsz, és azokat miért szereted?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A kedvelt mesék típusa és jellemzése.

A meseválasztás indoka.

A mesélő személye.

Közös és egyéni megoldások.

Visszatérő jellegzetességek.

4.2. A játékrajz módszer

INSTRUKCIÓ:

Arra kérlek, hogy rajzold le azt a játékot, amit a legszívesebben szoktál játszani!

KÉRDÉSEK:

Nevezd meg azt a játékot, amit a legjobban szeretsz? Miért kedveled ezt a játékot?

Sorold fel az összes kedvelt játékodat! Melyek azok? Miért szeretsz velük játszani?

Mikor és miért kaptad ezeket a játékokat?

Otthon milyen játékokkal játszol szívesen?

Otthon kivel szoktál együtt játszani? Ővele milyen játékot játszotok általában?

Milyen játékokkal játszol szívesen az óvodában? Miért kedveled azokat?

Az óvodában kivel, kikkel szoktál együtt játszani?

Legközelebb milyen játékot szeretnél kapni? Miért pont azt?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A preferált játéktevékenység és játéktárgy jellemzői.

Az otthoni és az óvodai játékok összehasonlítása.

A játszótársak személye.

A kedvelt és vágyott játék összehasonlítása.

Közös és egyéni megoldások elemzése.

Visszatérő jellegzetességek.

4.3. Otthonrajzok elemzése

4.3.1. Pozitív élményrajz az otthonról

INSTRUKCIÓ:
Azt kérem tőled, hogy rajzolj le egy olyan helyzetet, amikor nagyon jól érezted magad odahaza!

EXPLORÁCIÓS KÉRDÉSEK:
Milyen helyzetet rajzoltál le? Miért volt számodra kellemes az az élmény? Sorolj fel még olyan eseményt, amikor szintén nagyon jól érezted magad! Milyen tevékenységet végeztél akkor? Kikkel voltál együtt akkor?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:
A megjelent pozitív élmények tartalma. Az élményválasztás indoklása. Megjelent személyek és tevékenységek. Közös és egyéni megoldásmódok. Nemi különbségek.

4.3.2. Negatív élményrajz az otthonról

INSTRUKCIÓ:

Azt kérem tőled, hogy most rajzolj le egy olyan helyzetet, amikor rosszul érezted magad odahaza, amikor egyáltalán nem volt jó otthon lenni!

EXPLORÁCIÓS KÉRDÉSEK:

Milyen helyzetet rajzoltál le?
Miért volt számodra rossz az az élmény?
Sorolj fel még olyan eseményt, amikor szintén nagyon rosszul érezted magad otthon!
Milyen tevékenységet végeztél akkor?
Kikkel voltál együtt ott?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A megjelent negatív élmények tartalma.
Az élményválasztások indoklása.
Megjelent személyek és tevékenységek.
Közös és egyéni megoldások.
Pozitív és negatív élmények összehasonlítása.

4.3.3. Kedvelt otthoni szabadidős tevékenységről készült rajzok elemzése

INSTRUKCIÓ:

Azt kérem tőled, hogy rajzold le azt a tevékenységedet, amit a legszívesebben végzel otthon!

EXPLORÁCIÓS KÉRDÉSEK:

Milyen tevékenységet rajzoltál le?

Miért szereted azt a tevékenységet?

Mondj még olyan tevékenységet, amit szívesen folytatsz odahaza!

Most sorolj fel olyan tevékenységeket, amiket nem szeretsz otthon elvégezni!

Miért nem kedveled azokat a tevékenységeket?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A kedvelt és elutasított tevékenységek összehasonlítása.

A kedvelt szabadidős elfoglaltságok kiválasztásának indoklása.

A nem kedvelt otthoni tevékenység indoklása.

Közös és egyéni megoldások.

Nemi különbségek.

4.3.4. Otthonrajz elemzési módszer

INSTRUKCIÓ:

Azt kérem tőled, hogy rajzold le magadat a házatokban, amint éppen csinálsz ott valamit!

KÉRDÉSEK:

Milyen helyzetet rajzoltál le?

Mit szeretsz otthon csinálni?

Melyik a legjobb hely a házatokban? Miért szereted azt a helyet?

Van olyan helyszín, amit nem szeretsz otthon, melyik az? Miért nem kedveled?

Kivel szeretsz otthon együtt lenni? Miért?

Mondj el egy olyan helyzetet, amikor nagyon jó volt otthon lenni!

Most mesélj el egy olyan emléket, amikor rossz volt otthon lenni!

Milyen házban szeretnél élni? Miért pont olyanban?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

Preferált otthoni tevékenységek és jellemzésük.

Preferált otthoni helyszínek és jellemzésük.

Közös és egyéni megoldásmódok.

Visszatérő jellegzetességek.

4.4. Óvodarajz módszerek

4.4.1. Pozitív élményrajz az óvodáról

INSTRUKCIÓ:

Azt kérem tőled, hogy rajzolj le egy olyan helyzetet, amikor nagyon jól érezted magadat az óvodádban!

EXPLORÁCIÓS KÉRDÉSEK:

Milyen helyzetet rajzoltál le?
Miért volt számodra kellemes az az élmény? Mi volt jó benne?
Sorolj fel még olyan eseményt, amikor szintén nagyon jól érezted magad az óvodában!
Milyen tevékenységet végeztél akkor?
Kikkel voltál együtt abban a helyzetben?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A megjelent pozitív élmények tartalma.
Az élményválasztások indoklása.
Megjelent személyek és tevékenységek.
Közös és egyéni megoldásmódok.
Visszatérő jellegzetességek.

4.4.2. Negatív élményrajz az óvodáról

INSTRUKCIÓ:

Arra kérlek, hogy most rajzolj le egy olyan helyzetet, amikor rosszul érezted magad az óvodában, amikor nem volt jó ott lenni!

EXPLORÁCIÓS KÉRDÉSEK:

Milyen helyzetet rajzoltál le? Mi történt akkor?
Mi az, amiért rossz volt az a helyzet?
Sorolj fel még olyan eseményt, amikor szintén rosszul érezted magad az óvodában!
Milyen tevékenységet végeztél akkor?
Kikkel voltál együtt ott?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A megjelent negatív élmények tartalma.
Az élményválasztások indoklása.
Megjelent személyek és tevékenységek.
Közös és egyéni megoldások.

Ha elvégezzük a pozitív és negatív irányú élményekről is a rajzoltatást, akkor összehasonlíthatjuk a kellemes és kellemetlen élmények jellemzőit.

4.4.3. Óvodai társkapcsolati rajzok elemzése

INSTRUKCIÓ:

Arra kérlek, hogy rajzold le magadat az óvodádban azokkal az emberekkel, akikkel a legszívesebben vagy együtt ott!

KÉRDÉSEK:

Kikkel szeretsz együtt lenni az óvodában?

Miért jó velük ott lenni?

Kiket nem kedvelsz az óvodában, és miért nem?

Mesélj el egy olyan helyzetet, amikor nagyon jól érezted magad a többiekkel!

Most mondj el egy olyan helyzetet, amikor nem volt jó velük lenni!

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A kedvelt és nem kedvelt személyek és jellemzőik.

A pozitív és negatív helyzetek összehasonlítása.

Visszatérő jellegzetességek elemzése.

A lányok és fiúk különbségei.

4.4.4. Óvodai tevékenységekről készült rajzok elemzése

INSTRUKCIÓ:

Most arra kérlek, hogy rajzold le az óvodádban azt a tevékenységet, amit a legszívesebben folytatsz ott!

KÉRDÉSEK:

Sorold fel azokat a tevékenységeket, amelyeket a legjobban szeretsz az óvodában!
Miért szereted ezeket a tevékenységeket, mi a jó bennük?
Most sorold fel azokat a tevékenységeket, amiket nem szeretsz!
Mi az, amiért nem kedveled azokat?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A kedvelt és nem kedvelt óvodai tevékenységek összehasonlítása.
A tevékenységválasztási indokok elemzése.
A tevékenységek elutasításának okai.
Közös és egyéni megoldások összehasonlítása.

4.4.5. Az óvodai helyszínekhez fűződő kapcsolatok elemzése

INSTRUKCIÓ:

Arra kérlek, rajzold le az óvodádból azt a helyet, ahol a legjobban szeretsz lenni!

KÉRDÉSEK:

Melyik az a hely, ahol a legszívesebben tartózkodsz az óvodában?

Van még ilyen kedvelt hely, és melyik az?

Mi az, amiért szeretsz azon a helyen lenni?

Mit szoktál ott csinálni?

Kikkel szoktál együtt lenni?

Van olyan hely, amit egyáltalán nem kedvelsz az óvodában, és melyik az?

Mi az, amiért nem jó az a hely?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A választott és elutasított helyszínek összehasonlítása.

A választások indokainak összehasonlítása.

Közös és egyéni megoldásmódok elemzése.

Nemi különbségek az eredményekben.

4.4.6. Az óvodai eseményekről készült rajzok elemzése

INSTRUKCIÓ:

Arra kérlek, hogy rajzold le magadat az óvodában, amikor olyan eseményen, programon vettél részt, amit nagyon szerettél!

KÉRDÉSEK:

Sorold fel, azokat eseményeket, amelyeket nagyon szeretsz az óvodában!

Miért pont azok fontosak számodra?

Milyen eseményt, programot nem kedvelsz az óvodában?

Mi az, amiért nem szereted azokat?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A kedvelt és elutasított programok összevetése.

Az indokok összehasonlító elemzése.

Közös és egyéni megoldásmódok elemzése.

4.4.7. Különböző óvodai élményekről készült rajzok elemzése

INSTRUKCIÓ:

A visszatérő évközi óvodai programokon való részvételek után készíthetnek különböző rajzokat a kisgyerekek, így a városi, az erdei, vagy éppen az állatkerti kirándulást követően. Az aktuális rajzolásos feladat instrukciója pedig mindig ennek megfelelően változhat. Például:

Arra kérlek benneteket, hogy készítsetek egy rajzot a tegnapi kirándulásról!
Vagy: *Rajzoljátok most le azt, amikor kiállításon voltunk!*

KÉRDÉSEK:

Milyen eseményt rajzoltál le?
Mi történt akkor?
Miért tetszett pont az?
Kikkel voltál együtt ott?
Volt olyan esemény is, ami nem volt jó azon a programon? Mi volt az?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A megjelenített események elemzése.
A közösen átélt élmények jellemzése.
A felsorolt személyek leírása.
Pozitív és negatív élmények összehasonlítása.
A gyerekek visszatérő és egyéni megoldásmódjainak számbavétele.

4.4.8. Az óvodához kötődés elemzése

INSTRUKCIÓ:

Arra kérlek, hogy rajzold le az óvodádban azt, amit a legjobban szeretsz benne!

KÉRDÉSEK:

Mi az, amiért szeretsz óvodába járni?

Mi a legjobb az óvodában?

Sorolj fel olyan dolgokat, amiért a legjobban szereted az óvodádat.

Mit szeretsz a legjobban csinálni az óvodában? Miért kedveled azt?

Sorold fel azokat a dolgokat, amik fontosak számodra az óvodában!

Van olyan, amit nem szeretsz ott, és mi az? Miért nem kedveled?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A felsorolt tartalmak kategóriái (pl. személyek, tevékenységek).

A választási indokok elemzése.

Az óvodához kötődésben megjelent érzelmek.

Pozitív és negatív jellemzők összehasonlítása.

4.4.9. Elvarázsolt óvodarajz elemzése

INSTRUKCIÓ:

Képzeld el, hogy jön egy varázsló és a varázspálcájával elvarázsolja a teljes óvodádat, benne az embereket is! Mivé varázsolná el az egészet? Készíts róla egy rajzot!

KÉRDÉSEK:

Mivé változna át az óvodád?
Mi az, amiért az lenne?
Te ki lennél benne? Miért pont az lennél?
Mi az, ami biztos, hogy nem lennél? Miért nem?
Az óvónéni és a többi gyerek mivé változna át?
Ők miért pont azzá változnának át?

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

Az átváltozott tartalmak, motívumok.
Az átváltozások indoklása.
A személyek átváltozott alakjai és indoklásuk.
Az elutasítások és indoklásuk.

4.5. A személyközi kapcsolatokról készült rajzok elemzése

4.5.1. Az óvodások közeli kapcsolatrendszerének elemzése

INSTRUKCIÓ:

Arra kérlek, hogy rajzold le azokat az embereket, akik a legfontosabbak számodra!

KÉRDÉSEK:

Sorold fel, hogy kiket rajzoltál le!

A lerajzolt emberek közül, ki a legfontosabb számodra?

Mi az, amiért ragaszkodsz hozzájuk, mi az, amiért fontosak az életedben?

Milyen emberek ők?

Sorolj fel olyan tulajdonságokat, amik illenek rájuk!

Mondj el egy olyan helyzetet, amikor jó volt velük együtt lenni!

Mesélj el egy olyan helyzetet, amikor rossz volt velük lenni!

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A közeli kapcsolatok száma.

Az érzelmileg legfontosabb személyek sorrendje.

A kapcsolatokban szerepet játszó összetevők elemzése.

A kapcsolatokban szerepet játszó érzések és motívumok megállapítása.

A gyerekeknél visszatérően előforduló jellegzetességek elemzése.

4.5.2. Az édesanyához fűződő kapcsolat elemzése

INSTRUKCIÓ:

Arra kérlek, rajzold le az anyukádat és mondd el, hogy miért fontos neked!

KÉRDÉSEK:

Mi az, amiért fontos neked az anyukád?

Milyen ember ő?

Milyen tulajdonságokkal rendelkezik?

Mi az, amiért jó vele együtt lenni?

Mit szoktatok együtt csinálni?

Mondj el egy olyan eseményt, amikor nagyon jó volt vele együtt lenni!

Van olyan dolog, amit nem kedvelsz az anyukádban? Mi az?

Most mondj el egy olyan helyzetet, amikor nem volt jó vele együtt lenni!

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A lerajzolt személy megjelenítése, kidolgozottsága.

Az előforduló érzelmek és indokok.

Pozitív és negatív események.

A közös tevékenységek.

A fiúk és a lányok különbségei.

4.5.3. Az édesapához fűződő kapcsolat elemzése

INSTRUKCIÓ:

Arra kérlek most, hogy rajzold le az apukádat és mondd el, hogy miért fontos számodra!

KÉRDÉSEK:

Mi az, amiért fontos neked az apukád?

Milyen ember ő?

Milyen tulajdonságai vannak?

Mi az, amiért jó vele együtt lenni?

Mit szoktatok együtt csinálni?

Mondj el egy olyan eseményt, amikor nagyon jó volt vele együtt lenni!

Van olyan dolog, amit nem kedvelsz az apukádban? Mi az?

Mesélj el egy olyan történetet, amikor nem volt jó vele együtt lenni!

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A lerajzolt személy megjelenítése.

Az előforduló érzelmek és motívumok.

Pozitív és negatív tartalmak.

Közös tevékenységek.

Nemi különbségek.

Egyéb észrevétel.

4.5.4. A testvérekhez fűződő kapcsolat elemzése

INSTRUKCIÓ:

Arra kérlek, hogy rajzold le a testvéredet (testvéreidet) és mondd el, hogy mi az, amiért fontosak számodra!

KÉRDÉSEK:

Hány testvéred van? Kik ők, kisebbek vagy nagyobbak nálad?

Mi az, amiért fontos számodra a testvéred?

Milyen tulajdonságokkal rendelkezik?

Ha több testvéred is van, kihez ragaszkodsz a legjobban? Miért?

Mit szoktatok együtt csinálni?

Mondj el egy olyan eseményt, amikor nagyon jó volt a testvéreddel együtt lenni!

Van olyan dolog, amit nem kedvelsz a testvéredben? Mi az?

Mesélj el egy olyan helyzetet, amikor nem volt jó vele együtt lenni!

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A lerajzolt testvérek megjelenítése.

A legfontosabb testvér.

Kapcsolati érzések és motívumok.

Pozitív és negatív események.

Közös tevékenységek.

Nemek közti eltérések.

4.5.5. Az óvodapedagógushoz fűződő kapcsolat elemzése

INSTRUKCIÓ:

Kérlek, rajzold le azt az óvónénit, akit a legjobban kedvelsz!

KÉRDÉSEK:

Ki a legkedvesebb óvónénid?

Mi az, amiért kedveled?

Milyen ember ő?

Mi az, amiért jó vele együtt lenni?

Miért fontos neked?

Mit szeretsz vele együtt csinálni?

Mit szoktatok együtt csinálni az óvodában?

Mondj el egy olyan helyzetet, amikor jó volt vele együtt lenni!

Van olyan dolog, amit nem kedvelsz benne? Ha igen, mi az? Miért nem kedveled benne azt?

Mesélj el egy olyan eseményt, amikor nem volt jó vele együtt lenni!

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A lerajzolt személy megjelenítése.

Az előforduló érzelmek és motívumok.

Pozitív és negatív jellemzők.

Együttes tevékenységek.

Egyéni és visszatérő megoldások.

4.5.6. Kortársközi kapcsolatok elemzése

INSTRUKCIÓ:

Arra kérlek, hogy rajzold le azokat a gyerekeket, akikkel szívesen vagy együtt az óvodában!

KÉRDÉSEK:

Kiket rajzoltál le? Sorold fel azokat a gyerekeket, akikkel szívesen vagy együtt az óvodában?

A lerajzolt gyerekek közül, ki a legfontosabb számodra?

Mi az, amiért jó velük együtt lenni?

Mit szoktatok együtt csinálni?

Milyen gyerekek ők? Sorolj fel olyan tulajdonságokat, amik illenek rájuk!

Kikkel nem szeretsz együtt lenni az óvodában? Mi az, amiért nem jó velük együtt lenni?

Mondj el egy olyan helyzetet, amikor nagyon jó volt velük az óvodában!

Most mesélj el egy olyan helyzetet, amikor rossz volt velük együtt lenni!

ELEMZÉSI SZEMPONTOK:

A kapcsolatok száma.

Az érzelmileg legfontosabb gyerektárs személye.

A megjelent élmények leírása.

Az együttesen végzett tevékenységek elemzése.

A kapcsolatokban szerepet játszó jellemzők rendszerezése.

Pozitív és negatív tartalmak összehasonlítása.

5. ÓVODÁSKORÚ GYEREKEK MESERAJZAI ÉS MESEKÉPVÁLASZTÁSI NARRATÍVÁI

5.1. Gyerekrajzok Az égig érő paszuly című meséről

1. kép. 7 éves fiú meserajza:
„Azért ezt választottam, mert én is szeretek mászni, jó dolgokat csinálni. Például azt hiszem én is ilyen hős leszek, ha nagy leszek."

2. kép. 5 éves lány meserajza:

„Azért ezt választottam, mert a fiú most ültette el a paszulyt. Én is most ültettem. Remélem, az is az égig fog érni!”

3. kép. 6 éves fiú rajza:
„Azért ezt választottam, mert én is meglepődnék, ha kikelne a babom ekkorára, amit az óvónénivel ültettünk.”

4. kép. 7 éves lány rajza:
„Azért ezt választottam, mert kíváncsi vagyok, mint a kisfiú a mesében, vajon mi lehet ott fent?”

5. kép. 7 éves fiú rajza:
„Én a menekülős részt választottam. Már bucskázik le a sárkány, ha leér a fiú.”

6. kép. 7 éves lány meserajza:
„Én a felhők feletti világot rajzoltam. A kisfiú most viszi el a tyúkot és a muzsikát. A sárkány tiszta ideges. Próbáltam ezt is lerajzolni.”

7. kép. 7 éves fiú rajza:
„Azért ezt rajzoltam, mert az én anyukám is mindig félt engemet.”

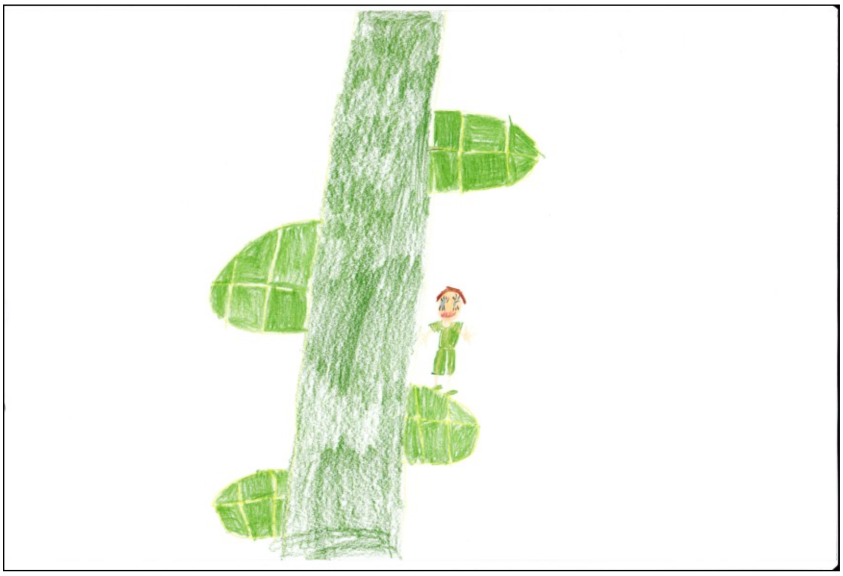

8. kép. 6 éves lány rajza:
„Én minden meséből a végét szeretem. Az olyan jó! Ezért azt rajzoltam. Szerinted óvónéni, nekem is lehet ilyen aranytojást tojó tyúkom?”

9. kép. 6 éves fiú rajza:

„Hú, azért ezt a részt választottam, mert úgy imádom, amikor minden jó lesz! Ezért rajzoltam, hogy esik le a sárkány. Már vágja ki a fiú."

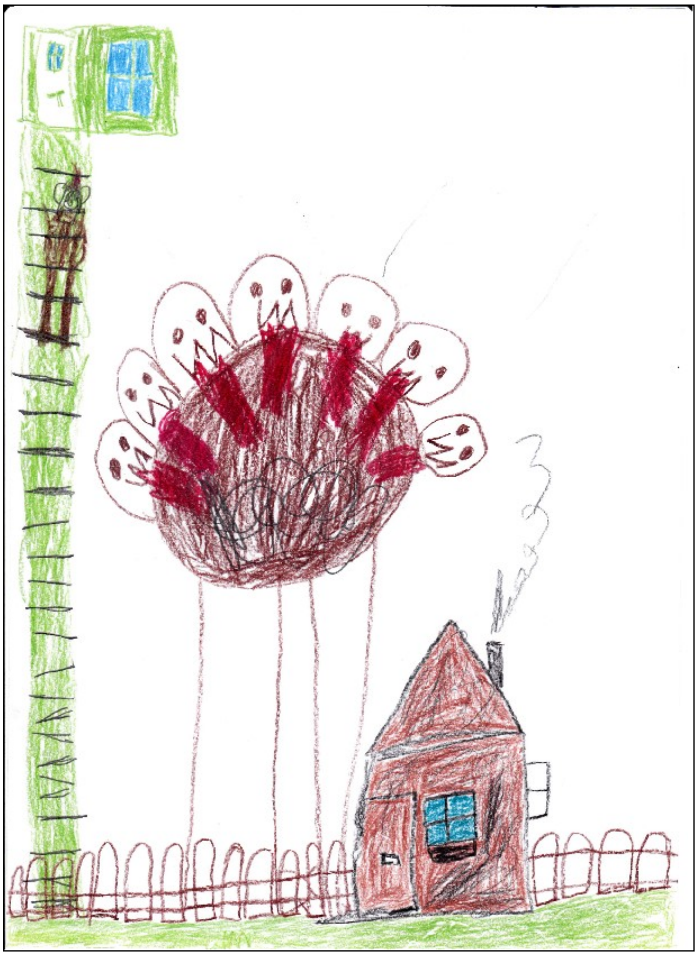
10. kép. 5 éves lány rajza:

„Mert izgalmasnak tartottam az utat a paszulyon."

11. kép. 6 éves fiú meserajza:

„Én szeretem az összes mesét, de ezt nagyon! Én is ilyen kicsi vagyok, lehet, hogy hős is? Azért rajzoltam ezt, mert már fent van a kisfiú a sárkánynál. Ez olyan hősös dolog!”

12. kép. Nagycsoportos óvodás fiú rajza Az égig érő paszuly című meséről.

5.2. A mesék központi konfliktusmegoldásának visszatérő motívuma az óvodások meserajzaiban

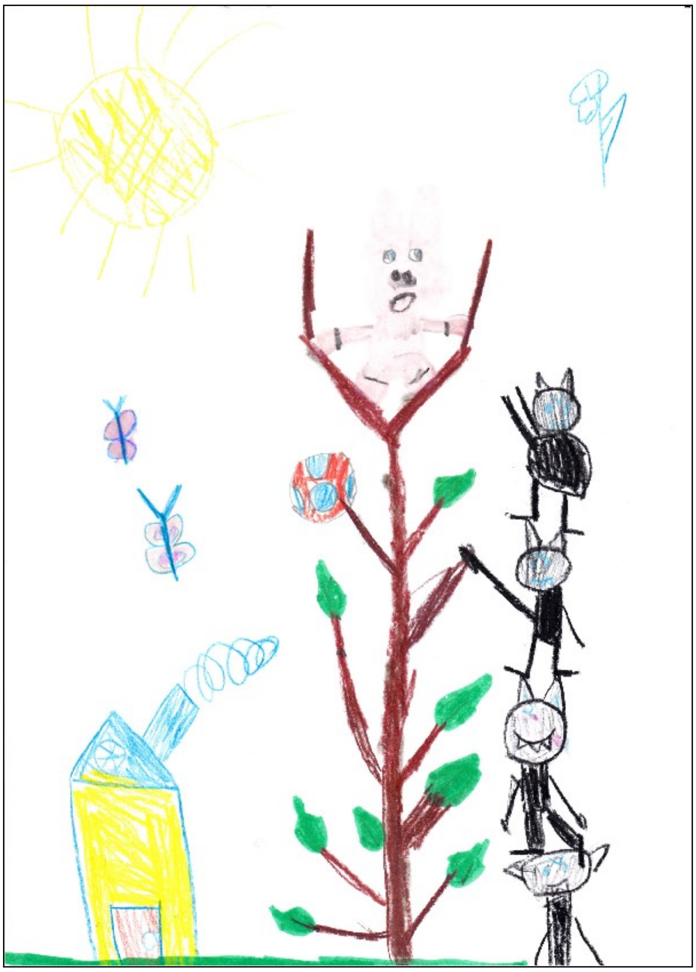
1. kép. 6 éves lány rajza a Piroska és a farkas című meséről:
„Azért ez tetszett a legjobban, mert a farkas itt esik bele a vízbe, és mert megbűnhődik."

2. kép. 5 éves fiú rajza a Piroska és a farkas című meséről:
„Kimentette a farkas hasából a nagymamát és a Piroskát, ezért a vadász tetszett a legjobban."

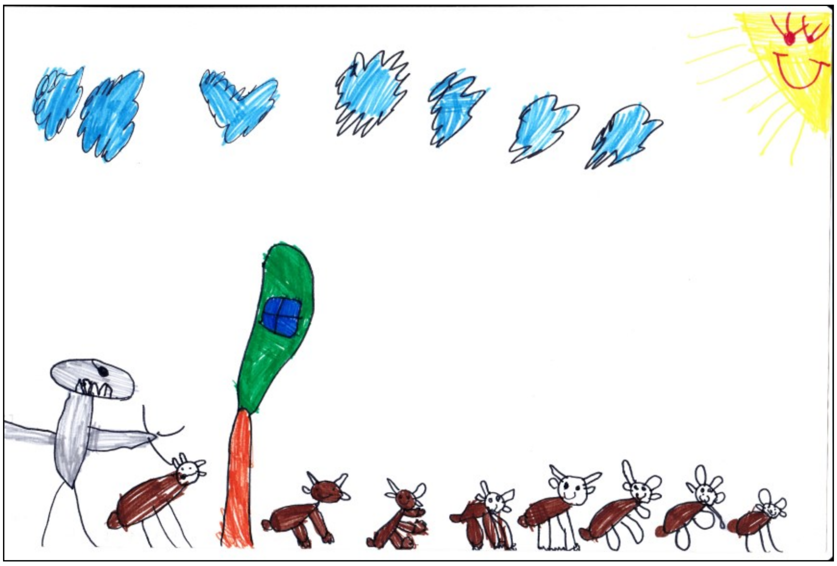
3. kép. 6 éves lány rajza A kismalac és a farkasok című meséről:
„Az a rész tetszett, amikor odacsukta a fejét a farkasnak."

4. kép. 7 éves lány rajza A kismalac és a farkasok című meséről:
„Nagyon tetszett, amikor a farkasok leestek a fáról."

5. kép. 6 éves lány rajza A kecskegidák című meséről:
„Az tetszett, amikor megmenekülnek a kiskecskék."

6. kép. 5 éves lány meserajza A kecskegidák című meséről.

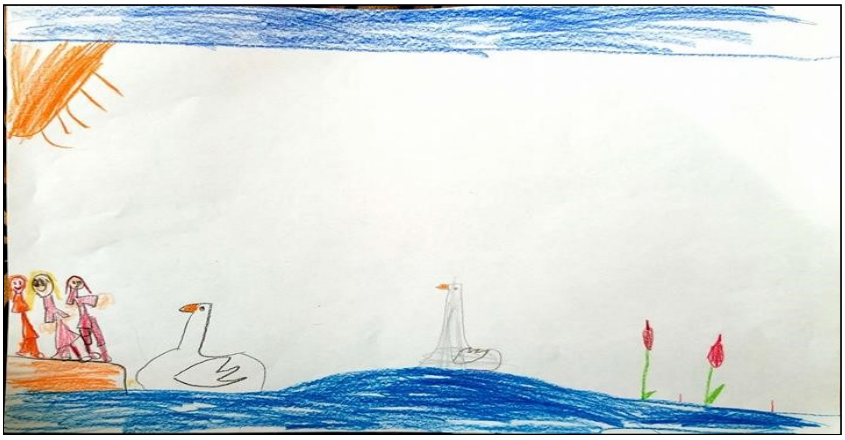
7. kép. 5 éves lány rajza A kecskegidák című meséről:
„A mama megvédi a gidákat.”

8. kép. 6 éves fiú rajza:
„A gonosz farkas megkapta a büntetését.”

9. kép. 6 éves fiú rajza A kecskegidák című meséről.
A képen a pórul járt farkas látható.

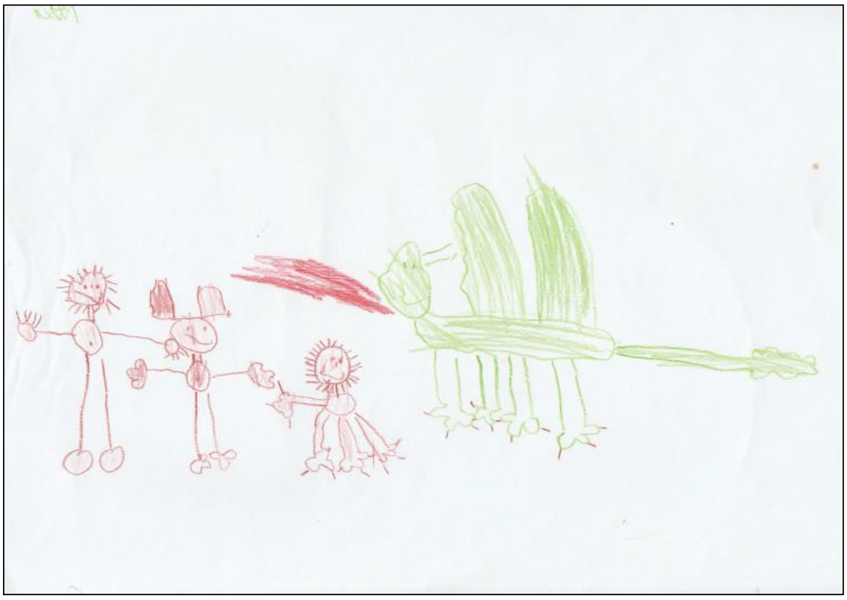
10. kép. 6 éves lány rajza A rút kiskacsa című meséről:
„A szürke még rút kiskacsa, de átalakul hattyúvá, és a gyerekek etetik.”

11. és 12. kép. 5 éves fiú rajzai A kiskakas gyémánt félkrajcárja című meséről:
A török császárt megcsípik a darazsak, és a kiskakas visszakapta a gyémánt félkrajcárt.

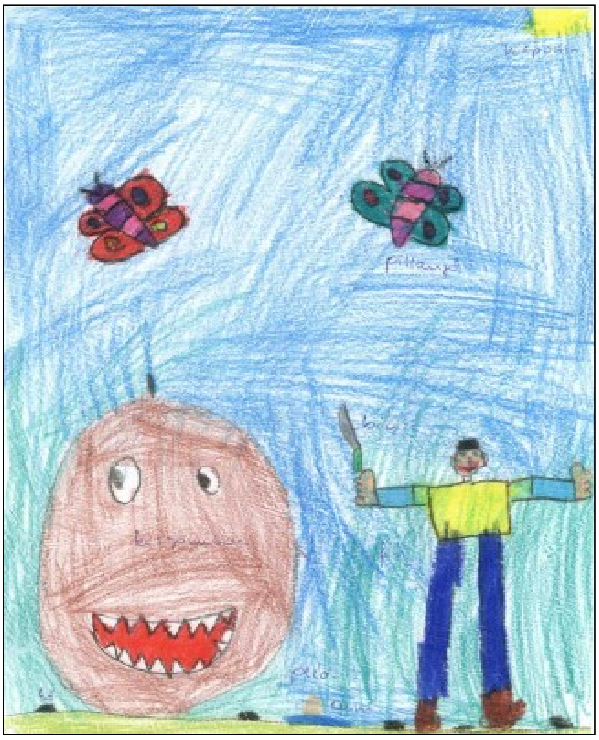
13. és 14. kép. Két 6 éves lány rajza A király, aki nem akarta férjhez adni a lányát című népmeséről.

A királylány mindhárom átváltozott alakja megjelenik:
a nyuszi, az oroszlán és a sárkány.

15. és 16. kép. 6 éves ikerlányok rajzai A rút kiskacsa című meséről.
A rajzokon jól megfigyelhetők a képalkotási azonosságok.

17. kép. Nagycsoportos óvodás lány rajza A kisgömböc című népmeséről.

6. MESEBEFEJEZÉSRŐL KÉSZÜLT GYEREKRAJZOK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

„Bár vannak lehetséges jelentések a rajzok tartalmához kapcsolhatóan, sokkal célravezetőbb és etikusabb, ha számításba vesszük azt, hogyan, mit *és* miért *rajzolnak a gyerekek."*
CATHY MALCHIODI

Bevezetés

A mesék cselekménye és további tartalmi megnyilvánulásai univerzális jelentőségűek a gyerekek számára, és megfelelően segítheti őket abban, hogy szembe nézzenek fejlődési konfliktusaikkal, aktuális pszichés feszültségeikkel (Bettelheim, 2018; Kádár, 2012). A mese lehetőséget ad arra, hogy a történet átélésével, a szereplőkkel való azonosulások révén közelebb kerüljenek az őket foglalkoztató problémákhoz, és a meséhez kapcsolódó élményátélés során viszonyulásokat, megoldásmódokat alakítsanak ki. Ezeknek az érzelmi megnyilvánulásoknak a megjelenését egy adott konfliktushelyzet mese általi felnagyítása még inkább biztosíthatja.

A lélektanilag sorsdöntő fejlődési konfliktusok közül a szülőktől való leválás problematikája már egészen kicsi korban megfigyelhető, amely konfliktusos helyzet aztán a további időszakokban is újra és újra előkerül. Az ehhez tartozó élmények és megoldásmódok tapasztalatai egymásra épülnek, összekapcsolódnak. A fejlődéssel kódolt lelki fordulópontok megnyilvánulása mindenkinél egyformán érzékelhető. Ezek közé tartozik a nyolchónapos kor körül tetten érhető szeparációs szorongás jelensége. A szülő elvesztésének félelme átmenetileg hevesebb érzelmeket mozgósít, és az anya-gyermek kapcsolat szorosabbá válását eredményezi. A biztonságos kötődési kapcsolat kialakulásának igényét fedezhetjük fel a szülő személyes hiányára adott reakciók hátterében. A közeli családrendszert követően a bölcsődei, az óvodai és iskolai élet hatására ugyancsak szembe kell nézni a gyerekeknek a szülőktől történő eltávolodás helyzetével. Ennek a fejlődési problémahelyzetnek a kezelését a korai családi együttélés pozitív tapasztalatai messzemenően befolyásolják. Szeretetteljes légkörben, a családtagokkal kialakult biztonságos kapcsolatok megfelelően segíthetik a szeparációs helyzetre adott sikeres megküzdési módok érvényesülését, ami hozzájárul a rugalmas alkalmazkodóképesség, ellenállóképesség fejlődéséhez. Ugyanakkor a család felbomlása, a

családon belüli biztos eligazodási pontok hiánya, vagy a vér szerinti szülőktől való végleges elszakadás jelentősen megváltoztathatja az érzelmi viszonyulásokat, az élethelyzetekkel szembeni adekvát megküzdési módokat, így a szeparációs helyzet megoldásához szükséges erőforrások rendelkezésre állását is.

A családi összetétel megváltozásának egyik esete, amikor elválnak a szülők. A válás hatására jelentkező tünetek mögött mindig az átélt krízis, a lelki egyensúlyvesztés, a veszteség-élmény feszültsége húzódik meg. Ennek helyreállításának mikéntjében, illetve lefolyásának menetében sokféle komponens együttes hatása játszik meghatározó szerepet. Helmuth Figdor (1996) számos empirikus kutatási eredményt felhasználva és a saját tapasztalatai alapján megállapítja, hogy a gyerekeknél a szeretett személytől történő elszakadásra adott, láthatóan olykor eltérő egyéni reakciók ellenére az érintettek érzelmileg azonos utat járnak be. Az általános érvényű érzelmi feldolgozási folyamatban a következő nagyobb fázisokat és uralkodó reagálásmódokat figyelhetjük meg: a pszichológiai jelentőséggel bíró válás eseményét, a gyászolást, a megbántottság és sérelem érzését, a dühöt, a bűntudatot, valamint a szorongást. A válási krízis sikeres feldolgozásának eredményeként az egészséges személyiség integrált működése folytatódik tovább, ugyanakkor súlyosabb esetben a poszttraumás tünetképződés makacs fennállásával és hosszabb idejű elhúzódásával is találkozhatunk.

Hasonló veszteségélménnyel és krízishelyzettel kell szembenézniük a gyermekvédelmi ellátásba került gyerekeknek, akiknél még komplexebb folyamatokkal számolhatunk. Magyarországon az 1997-es Gyermekvédelmi törvény 2012-ben kiegészült iránymutatása a 12 év alatti fiatalok ellátására a befogadó nevelőszülői hálózat preferálását jelöli ki, amelynek következtében a gyakorlatban is egyre inkább a kedvezőbb fejlődést biztosító nevelőszülőkhöz kerülés válik jellemzőbbé.

A szakirodalmi adatok is a hagyományos nagy létszámú intézményekkel szemben az újabb ellátási formák kedvezőbb hatásairól számolnak be. A bentlakásos gyermekvédelmi intézmények életkörülményeit vizsgáló kutatási eredményekből például egyértelműen kiderül, hogy a gyermekotthonokkal szemben a kisebb létszámú lakásotthonok biztosíthatják az előnyösebb feltételrendszert, ahol a nevelőkkel és a kortársakkal sokkal kedvezőbb kapcsolat szövődhet (Rákó, 2010). Más kutatások ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy az állami ellátásba került fiatalok ambivalens módon kötődnek vér szerinti családjukhoz, illetve a gyermekotthonhoz. A családi szocializációt kiegészítő pozitívabb intézményi nevelési szándék ellenére a fiatalok múltja erősen determinálja őket (Zsubrits, 2011). Egy további empirikus kutatásnak az eredménye szintén igazolta a gyermekotthonokban élő fiatalok aktuális kapcsolatainak nagyfokú rendezetlenségét (Zsubrits, 2016). Egyrészük egyáltalán nem

rendelkezik megfelelő szintű intézményen kívüli kapcsolattal. Többségük közeli kapcsolatrendszerében ugyanakkor mégiscsak a vér szerinti családtagok, mindenekelőtt az édesanya és a testvérek játsszák a legfontosabb szerepet. A családot követően a gyermekotthoni nevelőkkel, illetve a nevelőszülőkkel létesítenek bizalmasabb viszonyt. A vér szerinti családjuktól elszakított gyerekek valamennyien lelki traumát élnek át, és tartósan foglalkoztatja őket ez az intenzív élmény. A hosszabb ideje elhúzódó történések mély sérüléseket okoznak bennük, aminek a feldolgozása jelentős erőfeszítéseket igényel. Egy következő tanulmány azt is kimutatta, hogy a nevelőszülőkhöz került gyerekek sokkal nagyobb arányban szenvednek valamilyen fejlődési rendellenességben (Howe, Fearnly, 2003). A szerzők megállapították, hogy a csecsemőkorban adoptált gyerekek gyorsabban korrigálják fizikai, érzelmi és lelki fejlődési lemaradásukat, mint az idősebb korban nevelőszülőkhöz került gyerekek, akiknél gyakrabban fordulnak elő visszatérő viselkedési problémák. Más klinikai irányultságú munkák azt is leírják, hogy a nevelőszülőknél és a nevelőotthoni környezetben nevelkedő gyerekeknél már a korai időszakban, az óvodáskor végéig határozottan tetten érhetők a traumatizáltság következményei, és a rendellenes kötődési viselkedési megnyilvánulások között olyan tünetek fordulnak elő, mint az elkerülő viselkedés, az érzelmi élet szegénysége, az indiszkriminalitás, a viselkedésszabályozási zavar és a kooperáció hiánya (Zilberstein, 2006). Bohman és Sigvardsson longitudinális kutatásukban vér szerinti szülőknél, helyettesítő nevelőszülőknél és örökbe fogadó szülőknél nevelkedő fiatalok sorsát követték nyomon és megállapították, hogy a viselkedési zavarok kialakulásának prevenciójában a folyamatosan kiszámítható nevelői hatás, a szülői attitűd és az érzelmi elköteleződés sorsdöntő jelentőségű az egyes életszakaszok elszigetelt történéseivel szemben (Vajda, Kósa, 2005). Kádár Annamária és Kerekes Valéria pedig azt a problematikát fogalmazzák meg könyvükben (2017), hogy az örökbefogadott, illetve a nevelőszülőkhöz került gyerekeknek kettős élettörténeti narratívát kell felépíteniük és integrálniuk: egyrészt a biológiai családhoz tartozásét, amelynek múltbéli emlékei jelentősen hiányozhatnak, másrészt a befogadó családét, amivel a gyermek sorsközösséget vállal.

Boldizsár Ildikó (2010) hivatkozik Méhes Karolina kutatására, aki az általa alkalmazott mesebefejezési módszerrel szintén igazolta, hogy a gyermekvédelmi intézménybe került fiatalok a korai átélt traumákat tartósan magukban hordozzák. A vizsgálat eredménye azt mutatta ki, hogy a teljes családban élő fiatalokkal szemben ők inkább drasztikusabb, kegyetlenebb, erőszakosabb mesebefejezéseket alkotnak. A családjukból kiemelt gyerekek történeteiből egyértelműen hiányoztak a pozitív kimenetelű megoldásmódok, mint például a „javítási" szándék, a jóra törekvés vagy a harmóniakeresés.

Az empirikus kutatás tárgya

Saját kutatásunkban eltérő családi háttérrel rendelkező gyerekek releváns mese befejezéséről készült rajzainak az összehasonlító elemzését végeztük el, amely által a szülőktől való elválás élményének rendszerezett összetevőit ismerhetjük meg.

A kutatás menete

Az empirikus kutatásra 2018 első harmadában került sor Magyarországon. A gyermekvédelmi intézményekben felvett rajzokért Szabó Piroskának tartozom őszinte köszönettel. Minden esetben törekedtünk arra, hogy a gyerekek biztonságos helyzetben, a számukra már jól ismert környezetben, szabad választásuk alapján tevékenykedjenek. A rajzolást követően félig strukturált egyéni interjúhelyzetben jegyeztük le a kérdésekre adott válaszokat.

Kutatás etika

Minden gyermek illetékes hozzátartozója a rajzok felvételéhez, a kutatásban való részvételhez hozzájárult és beleegyező nyilatkozatot töltött ki. Az adatok mennyiségi, statisztikai feldolgozására került sor, a résztvevők semmiképpen sem azonosíthatók.

Az alkalmazott módszer

Mesebefejezéshez meseképek rajzait kértük a gyerekektől. A kiválasztott mese a *Jancsika és Juliska* című Benedek Elek által közreadott változat (2014) módosított szövege volt. Az alap meséről Bruno Bettelheim (2018) is azt írja, hogy az lehetőséget ad arra, hogy a gyerekek szembenézzenek a szülőktől történő függetlenedési törekvésekhez társuló pszichés szorongásokkal és különféle vágyfantáziákkal. A mese története által a gyerekek a fejlődésnek egy magasabb szintjét érhetik el, mégpedig a könnyebb regressziós út helyett az érettebb problémamegoldás választásával.

Az eredeti klasszikus népmese első részét annyira alakítottuk át, hogy csak egy főhős szerepeljen benne, akit a szülők az eredeti történettel megegyező módon az erdőben hagynak. A mese új címe pedig *Az igaz út keresése* lett. Célunknak megfelelően a családtól való elszakadás konfliktushelyzetét erősítettük fel. Az elhangzott utolsó mondat a meséből a következő volt: „Hát a hold fel is jött, el is indult (a kisgyerek), de egyetlen egy kenyérmorzsát sem látott: a madarak mind felszedték napközben. Egész éjjel bolyongott az erdőben, aztán

reggeltől estig, de nem találta meg az utat. Majd elaludt. Reggel felkelt és elindult megkeresni az igazi utat...”.

Ezután a következőt kértük a gyerekektől: „Mi történt ezután a gyerekkel? Arra kérlek, hogy most képzeld el a mese befejezését és készíts róla egy képet!”. A4-es rajzlapon színes ceruzákkal dolgozhattak a gyerekek, de egymás munkáját nem láthatták. A végén a meseképen látható cselekmény, tartalom, szereplők, valamint a mese befejezésének pontosításához kiegészítő kérdéseket tettünk fel.

Elemzési szempontok:

– A mesebefejezés megoldása.
– Megküzdési stratégiák.
– Megjelent szereplők: segítők és akadályozók.
– Családi kötődések.
– Szimbolikus értelmezés.

Kiinduló hipotézis

Azt feltételeztük, hogy az eltérő családi háttér (vér szerinti család, elvált szülők, nevelőszülői ellátás) befolyásolja a mese által anticipált szeparációs helyzettel történő sikeres megküzdést. Mindezt a problémakört az általunk alkalmazott gyermekkori személyiség megismerésének egy releváns módszerével vizsgáltuk meg, ami tehát nem más, mint mesebefejezéshez kért meserajzok tartalmi elemzése. Valószínűsíthetően a vizuális alkotásokban és a hozzájuk fűzött szóbeli kiegészítésekben felszínre kerülő információk és szimbolikus megnyilvánulások jól árulkodnak a különbségekről, amelyek leginkább a gyermekvédelmi ellátásban élőknél lesz kifejezettebb.

A következőkben részletezett releváns tartalmak gyakorisági elemzését, a számszerűsített adatok rendszerezését konkrét rajzok példái egészítik ki.

Az eredmények részletes ismertetése

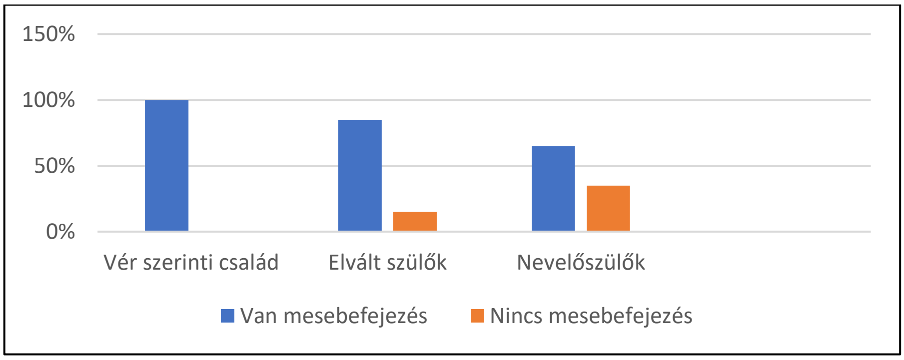
A minta jellemzése

Random mintavétellel 70 kisgyerek rajzát használtuk fel a vizsgálathoz. Átlag életkoruk 6,7 év volt, a legfiatalabb 5 éves volt, a legnagyobb pedig 10 éves (N= 70; Mean: 6,7; Min: 5; Max: 10). A lányok és a fiúk aránya: 60-40% volt. A teljes családból 30 gyerek rajzát elemeztük, míg az elvált szülők és nevelőszülők gyerekeitől 20-20 rajzot.

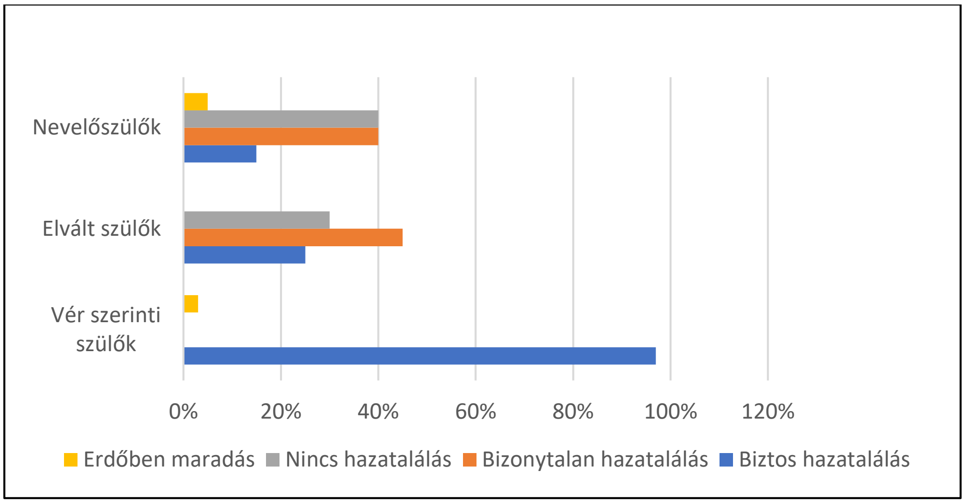
A mesebefejezés formája

Az 1. ábra szemlélteti a mesebefejezésre vonatkozó különbségeket a csoportok között. A vér szerinti családból valamennyi kisgyerek érzelmileg involválódott a kért feladathelyzetbe és a történet adekvát lezárását választotta. A másik két csoport közül a gyermekvédelmi ellátásban részesülő fiataloknál hiányzott leggyakrabban ez a megoldási lehetőség. Az elvált szülők gyerekei 15%-ban, míg a nevelőszülőknél élő fiatalok 35%-ban nem tudták végigvezetni, egységesíteni, illetve befejezni a kért mese történetét.

Megvizsgáltuk a mesebefejezések típusait is. A kérdésekre adott válaszok négy kategóriába sorolhatók: (1) biztos hazatalálás, (2) bizonytalan hazatalálás (amikor például valaki azt mondta, hogy nem tudja még, hogy mi lesz a gyerekkel, lehet, hogy hazatalál az erdőből, de lehet, hogy nem), (3) hiányzik a hazatalálás (4) és az erdőben maradás. Ez utóbbinak két oka lehet: vagy a kétségbeesés, reménytelenség, a szükséges megküzdés hiánya, vagy pedig egy másféle, kedvezőbb kimenetelű problémamegoldás, amikor bár nem a hazajutást választja a főszereplő, de az erdőben maradva házat talál, vagy ő maga épít házat és ott kezd új életet.

1. ábra. A mesebefejezések előfordulási gyakorisága

2. ábra. A mesebefejezés megoldásmódjainak előfordulási aránya

Amint a 2. ábrán látható: a 2. és 3. csoportban hiányzott leggyakrabban a biztos hazatalálás végkifejlete. Míg a teljes családban élő gyerekek szinte valamennyien ezt a lezárást preferálták (97%), addig a következő két csoportban csak kevesen (25%, 15%). Ugyanakkor őnáluk a bizonytalan hazatalálás és az erdőben maradás gyakrabban megjelent (75%, 80%). Legtöbb esetben a gyermekvédelmi területen fordult elő a hazatalálás mellőzése (40%).

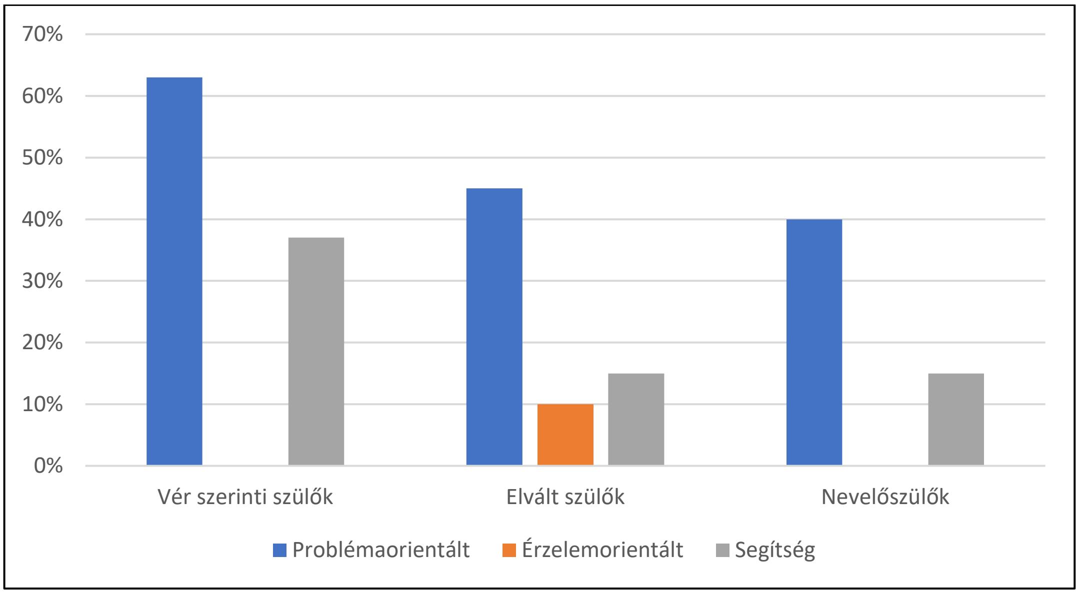
Megküzdési stratégiák

A mese történetéhez kapcsolódóan különböző megküzdési eljárásokat alkalmaztak a gyerekek az elképzelt szeparációs helyzettel történő szembekerüléskor. A problémaközpontú copingok kategóriájába a cselekvés, a konfliktushelyzet megoldására tett aktív lépések tartoztak bele. Például a hazavezető út keresése, fáramászás, körülnézés, hazasietés, hazafutás, hazajutás, vagy a szülők megkeresése. Ennek a stratégiának az előfordulása a három vizsgálati csoportban fokozatosan csökkenő tendenciát mutat: a teljes családban élők 63%-a, az elvált szülők családjában élők 45%-a, míg a nevelőszülőknél élő gyerekek 40%-a alkalmazta.

Ugyancsak ilyen tendencia fedezhető fel a segítségkérő és a segítségváró viselkedések esetében, amelyeknek az előfordulása a következőképpen alakult: 37%, 15% és 15%. Tehát mindkét problémás csoportnál ritkábban éltek ezzel a lehetőséggel a gyerekek.

Ugyanakkor a két utóbbi mintában jellemzően elmaradtak a konfliktushelyzettel történő megküzdési módok is. Az elvált szülők gyerekeinek 30%-a, míg a nevelőszülőknél élő fiatalok 45%-a semmilyen megoldási viselkedést nem tudott felsorolni. A rendezett családban élőknél erre egyszer sem volt példa, valamennyien képesek voltak sikeresen alkalmazkodni a helyzethez és eredményesen megoldották a keletkezett szituációt.

Hangsúlyosan emocionális viszonyulással csak a 2. vizsgálati csoportban találkozunk. Az érzelemfókuszú válaszokban olyan reagálások jelentek meg, mint a sírás, a vágyakozás, az ábrándozás, vagy az elhagyottság és félelem érzése. Ezek az eredmények láthatók a 3. ábrán.

3. ábra. A megküzdési stratégiák típusai és előfordulási gyakoriságuk

Megjelent segítők és akadályozók

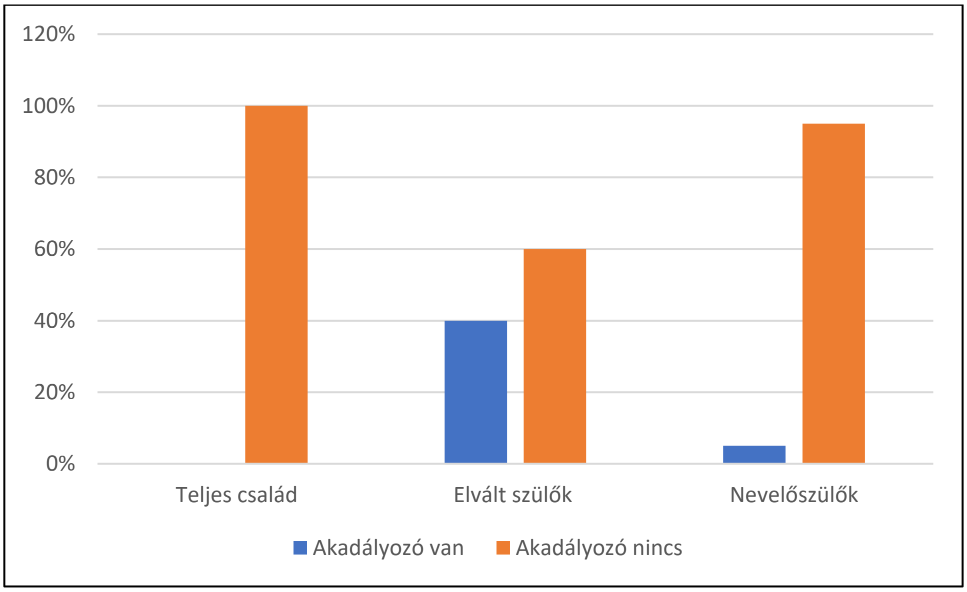
A mesehősök útját segítők könnyíthetik meg és különféle akadályok nehezíthetik. Ezeknek a kategóriáknak a szerepeltetése a mesebefejezés során szintén informálhat bennünket az átélt tapasztalatokról. Az ilyen irányú választásokban közvetítődhet az az élmény, hogy vannak körülöttünk olyan emberek, akikre mindig számíthatunk, akiktől segítséget várhatunk. De arról is képet kapunk, hogy a gyermek értelmét látja-e ennek a segítségkérésnek, vagy pedig reménytelenül elveszik az útját álló akadályok rengetegében. Az elvégzett statisztikai elemzés alapján jól láthatók a különbségek a vizsgált mintákban, és a kapott eredmények itt is utalnak a szeretetteljes, biztonságos családi közösség szerepére, amely környezet elérhető kapaszkodott nyújt a gyerekeknek a magárahagyottsággal, illetve az elhagyástól, az egyedülléttől való félelem érzésével való sikeres szembenézéshez.

A három vizsgált csoport között lényeges eltérés van a segítők preferálásában. A családjukkal együtt élő gyerekek 70%-a jelenített meg valamilyen segítő alakot. Ezzel szemben a másik két csoportban a gyerekek 25-25%-a. A többieknél egyáltalán nem találhatók ilyen szereplők.

Segítők	*Teljes családban élő gyerek*	*Elvált szülők gyereke*	*Nevelőszülők gyereke*
	Előfordulási gyakoriság		
Anya	3%	-	-
Apa	10%	-	-
Mindkét szülő	3%	-	5%
Állatok	30%	5%	5%
Fiktív személy	3%	-	10%
Égitestek, tárgyak	20%	13%	5%
Nincs segítő	30%	75%	75%

1. táblázat. A segítők típusainak megjelenési gyakorisága

A megjelenített segítők a következők voltak: (1) szülők; (2) különböző állatok (pl. madár, őzike, kutya, macska); (3) Isten, fiktív személy (pl. boszorkány, öreg néni); (4) égitestek, fény (pl. nap, hold, csillag, fény, szivárvány, világítós kő); (5) illetve különféle tárgyak, eszközök (pl. kő, fa, lábnyom, nyíl, varázskulcs, mentőhelikopter). Az előfordulási adatokat az 1. táblázat foglalja össze.

4. ábra. Az akadályok előfordulási gyakorisága a három vizsgált csoportban

A főhős útját keresztező akadály a vér szerinti családjukkal együtt élő gyerekeknél egyetlen egyszer sem jelent meg, viszont a másik két csoportnál jól megfigyelhető. Amint a 4. ábrán is látható, érdekes módon legtöbbször az elvált szülők gyerekei szerepeltettek valamilyen akadályt a mesebefejezéséhez kapcsolódóan (40%).

A következő akadályok fordultak elő például: hosszú út, sok út, zsákutca, útkereszteződés, körkörös út, híd, sok fa, magas fa, sötétség, mély erdő, házba zárás. A képek szimbolikusan is

jól követhetően érzékeltetik a gyerekek családjukban átélt lelki megpróbáltatásait, a kialakult kritikus helyzettel való szembenézés elkerülhetetlenségét és a kiútkeresés nehézségét.

Családi kapcsolatok

A családhoz tartozó kötődések vizsgálatához ugyancsak egyaránt figyelembe vettük a verbális és a rajzon látható tartalmakat. Amint várható volt, a két rizikócsoportnál itt is jelentősebb eltérések adódtak. Erről tájékoztatnak a 2. táblázat adatai.

A kapcsolatok típusainak három formáját különítettük el az erre vonatkozó tartalmak alapján. A szülők fontosságának egyértelmű szerepeltetése, a hozzájuk fűződő pozitív viszonyulás (pl. megtalálás, segítségkérés, hazakísérés) képezte a biztos kapcsolat kategóriáját, míg ennek teljes hiánya, illetve az ellentmondásosságra utaló megnyilvánulások a másik két kategóriát: nincs kapcsolat, illetve bizonytalan kapcsolat (pl. a szülők mellőzése, az egyedül maradás). Az adatokból kitűnik, hogy az együtt élő családok gyerekei mindkét szülő személyét egyaránt fontosnak vélik (40%), és a velük való kapcsolatra a stabilitás és a biztonság átélése jellemző (100%), ami az otthon, a ház ábrázolásában is kifejezésre jut (47%). Ezzel szemben a felbomlott családban és a gyermekvédelmi ellátásban élő fiatalok az egyes szülőket gyakrabban választották külön-külön (5%-15% és 10%-20%), valamint az anya és apa személyének együttes szerepeltetésére is ritkábban került sor (30% és 25%). Ugyancsak kevesebbszer jelent meg a biztos családot szimbolizáló ház és otthon képe is őnáluk (25% és 15%).

	A kapcsolatok típusai és előfordulási arányuk			*A családtagok és előfordulási arányuk*			
	Biztos kapcsolat	Bizonytalan kapcsolat	Nincs kapcsolat	Anya	Apa	Mindkét szülő	Otthon, ház
Teljes családban élő gyerek	100%	-	-	-	-	40%	47%
Elvált szülők gyereke	15%	60%	25%	5%	15%	30%	25%
Nevelőszülőknél élő gyerek	10%	35%	55%	10%	20%	25%	15%

2. táblázat. A kötődések előfordulása

Jellegzetes vizuális narratívák

Befejezésül konkrét rajzokon láthatjuk a szimbolikusan jól értelmezhető mese lezárásokat és megküzdési módokat. A globális képi megjelenítés mellett a szóban elhangzott válaszok szintén érzékletesen közvetítik a különböző élethelyzetű gyerekek belső lelki állapotát, érzelmi világát, valamint a konfliktushelyzetre adott eltérő megoldásmódjait. Az elkészült rajzokat tehát mindig a hozzájuk fűzött megállapításokkal együtt érdemes szemügyre venni.

1. kép. 6 éves rendezett családban élő lány rajza.
Mesebefejezése:
A kisfiú hazajutott az erdőből. Volt egy macskájuk, aki megtalálta a kisfiút és hazavezette. Az apukája már várta otthon.

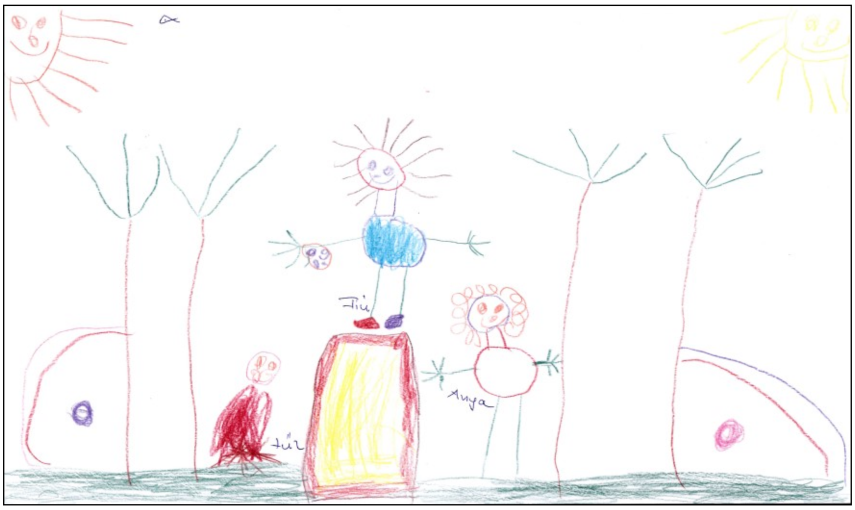
2. kép: 5 éves lány mesebefejezése:
„Másnap kereste az igaz utat és megtalálta. Hazament."

3. kép. 5 és fél éves, teljes családban élő lány.
A mesét így fejezte be:
„A fiú megtalálta az utat hazafelé. Az erdőben félt." Azt rajzolta le, amikor éppen siet haza az apukájához.

4. kép. 6 és fél éves, rendezett családban élő fiú rajza.
A mesét a következőképpen fejezte be:
Amiket az oda vezető úton látott, megjegyezte: kőből épült kút, óriási kő, Y-alakú fa, két fenyőfa. Ezeket a tárgyakat felismerve hazatalált a szüleihez.

5. kép: 6 éves családjával együtt élő lány mesebefejezése:
„A kisgyereket a szülei megkeresték, mert meggondolták magukat, hogy ne maradjon egyedül még egy éjszakát az erdőben”.

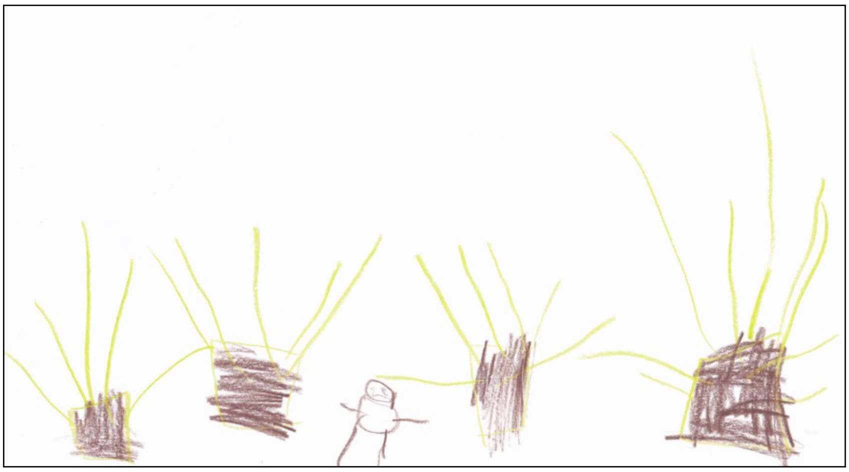
6. kép. 6 éves családjával együtt élő lány.
Mesebefejezése:
„A gyerek félt. Ment az erdőben és segítséget kért egy madártól. Az vezette el egy úthoz. Megtalálta a házat, mert az út a ház felé mutatott. A szülei örültek neki. Azt mondták neki, hogy örülünk, hogy visszataláltál a házba! Többet sosem küldték el.”

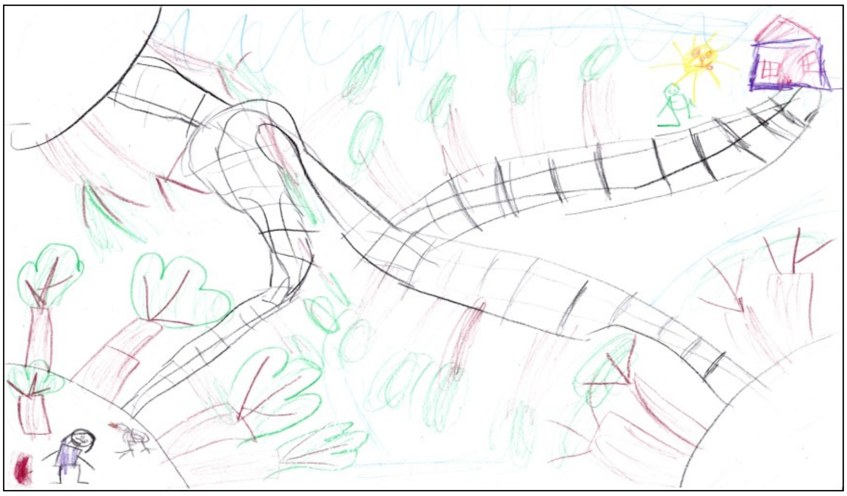
7. kép. 5 éves kisfiú mesebefejezése:
„Rátalált az anyukájára és az apukájára. Volt neki világítós köve, azt ledobálta a földre és úgy talált haza.”

8. kép. 6 éves lány, akinek a szülei elváltak.
Mesebefejezése:
„A kisgyerek hazatalált. Az apukával együtt laktak, az anyuka meg elköltözött és gazdagabb lett, mert valahonnan talált aranyat. Az apa és a gyerek otthon játszottak, és az anyukával nem is találkoztak. Az apa és a gyerek szegények maradtak, szerették egymást és boldogan éltek.”

9. kép. 6 éves fiú, akinek szintén elváltak a szülei.
Így fejezte be a mesét:
„Nem talált haza a kisfiú, elveszett. Nagyon sötét volt az erdőben, és nagyon mélyen volt, ezért nem talált haza. Rossz érzés volt, hogy elveszett.”

10. kép. 6 és fél éves lány, aki az édesanyjával él együtt.
Mesebefejezése:
„A gyerek hazatalál, ha nem a zsákutcába fordul.”
A képen sok fa, sokfelé vezető kanyargós út látható. Szerinte hazaér végül a fiú, amiben egy kismadár segít neki. A házuk előtt apukája várja.

11. kép: 6 éves lány, akinek elváltak a szülei.
Mesebefejezése:
„A kisfiú hazaért végül, megtalálta az otthonát. Szomorú volt, mert a szülei nem voltak otthon. Végül ők is hazaértek és beengedték."

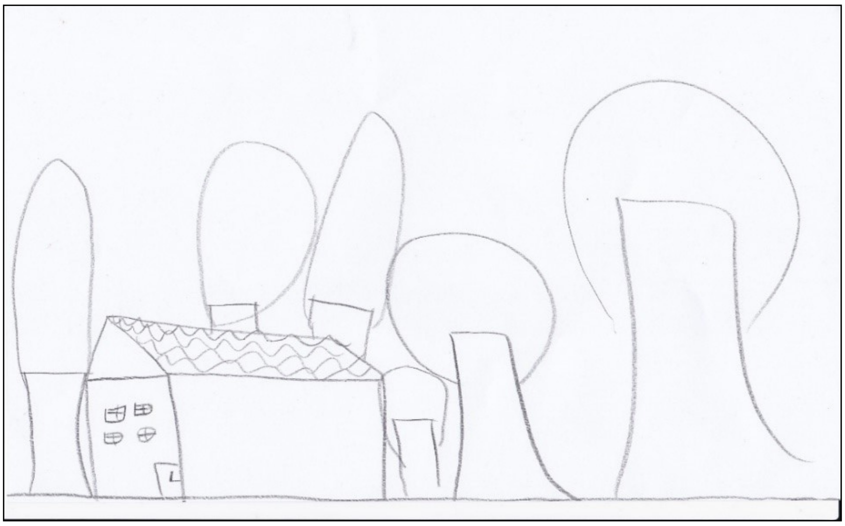
12. kép. 7 éves fiú, akinek szintén elváltak a szülei.
Mesebefejezés:
Az erdő sűrűjében volt a fiú. Tüzet gyújtott. A hazavezető ösvényt megtalálta. Nem tudta, csak érezte az utat. Hosszú volt az út, egy hídon is át kellett mennie.

13. kép. 10 éves nevelőszülőknél élő lány rajza.
Mesebefejezése:
„A kisfiút a madarak eljuttatták a házához. Az apukája örült. Az anyukája pedig elment."

14. kép: 9 éves gyermekvédelmi ellátásba került lány.
Mesebefejezése:
„A fiú felkelt, kereste az utat. Mielőtt elindult elfújta a tüzet. Összevissza ment. Nem tudta, hogy melyik az. Végül megtalálta az utat és a házat. Bement és aludt tovább. A többiek is aludtak."

15. kép: 10 éves nevelőszülőknél élő fiú rajza.
A mesét nem tudta befejezni.
A képen az erdőt és a házat lehet látni, amiket nem színezett ki.

A kutatás összefoglalása

A mese, a varázsmese biztosíthatja a korai élmények felszínre kerülését. Az aktuális lelki történések, pozitív és negatív átélésélmények és különböző vágyfantáziák mellett a mese cselekményével való képzeletbeli azonosulás teret adhat a nagyobb személyiségfejlődési konfliktusokkal történő szembenézésre.

A legkorábbi életünkben a család szerepe sorsdöntő jelentőségű. A családtagokhoz fűződő kapcsolatok hatása a bölcsőtől a sírig végigkísér bennünket. A szülőkhöz tartozás, az érzelmi kötelékek kialakulásának folyamatában a szeparációs szorongással történő sikeres megküzdés fontos részét képezi a korai fejlődésnek. A biztonságot jelentő szülői fizikai közelségkeresést fokozatosan felváltja az önállósódás, a függetlenedési törekvés. A megfelelő családi háttér hozzájárul a szeparációs szorongással, a magárahagyottság érzésével történő sikeres megküzdéshez.

A család felbomlása, a válás, vagy az állami védelembevétel lelki értelemben is jelentős kihívást jelent az érintettek számára, és a pszichés konfliktusokkal történő sikeres megküzdési stratégiák kívánatos működését ugyancsak megnehezíti. Munkánkban ennek a kérdéskörnek a vizsgálatára az érintett gyerekek csoportjaiban erős felszólító jelleggel rendelkező mese befejezéséről készült rajzok elemzését végeztük el. Az eredményekben univerzális megoldásmódok tükröződnek.

Az előzetesen kijelölt elemzési szempontokhoz igazítható feltárt adatok strukturálása és értelmezése igazolta kiinduló feltételezésünket. Egyrészt az elvégzett vizsgálat alátámasztja a mese lehetőségét a gyerekek személyiségének célzottabb megismerésében. Az empirikus kutatásban kért meserajzok megfelelő nézőpontú elemzése így informálhat bennünket az aktuális pszichés konfliktusok képzeletben zajló megoldásmódjairól, illetve a nagyobb személyiségfejlődési konfliktusokkal való szembenézés összetevőiről. Másrészt a szülőktől történő elválás problémahelyzetére adott reagálások, megoldásmódok és megküzdések tartalmi komponenseiben jól érzékelhető különbségek adódtak a célcsoportokban.

A teljes családban élő gyerekek egyértelműen kedvezőbb coping stratégiákat preferáltak, amelynek a kialakulásához a biztos családi háttér mindenkor támogatást nyújt. Ezzel szemben a másik két megvizsgált csoportban ez már nem ennyire nyilvánvaló. Ők nagyobb arányban fordultak inadekvát megoldásmódokhoz, például a mesével való azonosuláskor, a mesebefejezésnél, a megküzdési formáknál vagy a segítségkéréskor. Ugyanakkor ők gyakrabban jelenítettek meg olyan motívumot, amely a mese pozitív végkifejletét nehezíti, illetve akadályozza. Érdekes módon az elvált szülők gyerekeinél találkozhattunk jellemzően ilyen gátló tartalmakkal, ami az érintett gyerekeknél az aktuális krízisre, illetve a krízishelyzet megoldására tett erőfeszítésekre, vagy éppen a kétségbeesésre utalhat. A családi kapcsolatokra vonatkozó megnyilvánulásoknál ugyancsak eltérő eredményt kaptunk. A rendezett családban élő gyerekek biztos kapcsolati választásaival szemben a másik két csoportban a gyerekek bizonytalanságról, valamint a kapcsolatok hiányáról számoltak be. Az egyes meseképek szimbolikus értelmezésekor szintén rátaláhatunk a gyerekek eltérő élethelyzetét, érzelmeit érzékletesen közvetítő üzenetek különbségeire.

Felhasznált irodalom

Bagdy E. (2013): *Álmok, szimbólumok, terápiák*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest.

Benedek E. (2014): *Piros mesekönyv*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.

Bettelheim, B. (2018): *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Corvina Kiadó, Szombathely.

Boldizsár I. (2010): *Meseterápia*. Magvető Kiadó, Budapest.

Borbély Sz. (2008): *Egy gyilkosság mellékszálai*. Vigilia Kiadó, Budapest.

Gerő Zs. (2017): *Klinikai gyermekpszichológiai tanulmányok és más írások*. Flaccus Kiadó, Budapest.

Figdor, H. (1996): *A reménység peremén. Elvált szülők gyerekei*. Fekete Sas Kiadó, Budapest.

Hegedüs A. (2015): *A gyermekekben élő mese. A kismalac és a farkasok című népmeséről készült gyerekrajzok összehasonlító elemzése.* OTDK-dolgozat. Kézirat.

Howe, D., Fearnly, S. (2003): Disorders of Attachment in Adopted and Fostered Children: Recognition and Treatment. In: *Clinical Child Psychology and Psychiatry. Vol. 8.(3)* 369–387.

Jung, C. G. (1993): A tudattalan megközelítése. In: *Az ember és szimbólumai.* Göncöl Kiadó, Budapest. 17–29.

Kádár A. (2012): *Mesepszichológia*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest.

Kádár A., Kerekes V. (2017): *Mesepszichológia a gyakorlatban*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest.

Kósáné O.V. (2001): *A mi óvodánk*. OKKER Kiadó, Budapest.

Kósáné O. V. (2010): *A mi iskolánk*. OKKER Kiadó, Budapest.

Malchiodi, C. A. (2003): *A gyermekrajzok megértése*. Animula Kiadó, Budapest.

Marie-Luise von Franz (1998): *Archetípusos minták a mesében*. Édesvíz Kiadó, Budapest.

Mérei F., V. Binet Á. (2016): *Gyermeklélektan*. Libri Kiadó, Budapest.

Nagy B, Szele A., Kenyhercz F. (2018): The features of children's drawing. In: *A Child's World II.* Didakt Kft., Debrecen.

Piaget, J., Inhelder, B. (1999): *Gyermeklélektan*. Osiris Kiadó, Budapest.

Propp, V. J. (1995): *A mese morfológiája*. Osiris-Századvég kiadó, Budapest.

Rákó E. (2010): Gyermekvédelmi intézményekben élő gyerekek az empirikus kutatások tükrében. In: Soós Zs. (szerk.): *Társadalomtudományi tanulmányok a pedagógia és történettudomány köréből.* Galénos Alapítvány, Debrecen. 58–80.

Tihanyiné V. Zs. (2013): *Amiről a gyermekrajzok beszélnek*. JATEPress Kiadó, Szeged.

Tóth L. (2004): *Pszichológiai vizsgálati módszerek a tanulók megismeréséhez.* Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen.

Unger V. (2020): A meserajz személyiség megismerési módszer alkalmazási lehetősége az óvodapedagógiai gyakorlatban. In: *Képzés és Gyakorlat, 18. 2020. 1-2. szám.* 195–205.

Unger V. (2021): *A mese, mint személyiség megismerési eszköz. A koragyermekkori személyiségfejlődési konfliktus megoldásának vizsgálata meserajz módszer alkalmazásával.* OTDK-dolgozat. Kézirat.

Vajda Zs., Kósa É. (2005): *Neveléslélektan*. Osiris Kiadó, Budapest.

Vass Z. (2011): *A képi kifejezéspszichológia alapismeretei*. L' Harmattan Kiadó, Budapest.

Zilberstein, K. (2006): Clarifying Core Characteristics of Attachment Disorders: A Review of Current Research and Theory. In: *American Journal of Orthopsychiatry, Vol. 76*. 55–64.

Zsubrits A. (2011): *A gyermekkor kötődései.* Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron.

Zsubrits A. (2016): *A gyermekvédelmi intézményekben nevelkedő fiatalok közeli kapcsolatai*. Globe Kiadó.

Zsubrits A. (2019): Az igaz út keresése. A szülőktől történő elválás élményének vizsgálata meseképek elemzésével eltérő családi háttérrel rendelkező gyerekek körében. Elmélet. In: *Óvodai Nevelés, 72. évf. 10. sz.* 14–17.

Zsubrits A. (2020): Az igaz út keresése. A szülőktől történő elválás élményének vizsgálata meseképek elemzésével eltérő családi háttérrel rendelkező gyerekek körében, 2. rész: Empirikus kutatás. In: *Óvodai Nevelés, 73. évf. 1. sz.* 5–8.

Zsubrits A. (2021): Neveléslélektan óvodapedagógia szakos hallgatóknak. In: https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/13341 (2021. 06. 20)